

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет іноземних мов
кафедра англійської мови**

**Мовні засоби вербалізації концепту СМЕРТЬ: лінгвосеміотичний та
лінгвокогнітивний аспекти (на матеріалі творів Р. Шеперда)**

**Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)**

Виконала:

студентка 2 курсу, 211 м групи

Павлюк Богдана Георгіївна

Керівник:

доктор філологічних наук,

професор Колесник **О. С.**

До захисту допущено

на засіданні кафедри

протокол № _____ від _____ 2025 р.

Зав. кафедрою _____ доц. Соловйова О. В.

Анотація

ПАВЛЮК Б. Г. Мовні засоби вербалізації концепту СМЕРТЬ: лінгвосеміотичний лінгвокогнітивний аспекти (на матеріалі творів Р. Шеперда) (Кваліфікаційна робота). Спеціальність: 035.04 Філологія (Англійська мова та література та друга іноземна мова). Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. ЧНУ, 2025.

У роботі здійснено комплексний підхід до аналізу теоретичних засад концепту СМЕРТЬ, механізм мовної номінації та аналіз лінгвосеміотичних та лінгвокогнітивних властивостей мовних знаків, що вербалізують концепт СМЕРТЬ, . Матеріалом дослідження слугували мовні знаки, що позначали СМЕРТЬ в творах Р. Шеперда. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

Ключові слова: концепт СМЕРТЬ, мовна номінація, вербалізація, лінгвосеміотичні та лінгвокогнітивні властивості.

Summary

PAVLIUK B. H. Linguistic means of verbalizing the concept of DEATH: linguistic-semiotic and linguistic-cognitive aspects (based on the works of R. Shepherd) (Qualification paper). Specialty: 035.04 Philology (The English language and literature and second foreign language). Chernivtsi National University named after Yurii Fedkovych. Chernivtsi, 2025.

The work takes a comprehensive approach to analyzing the theoretical foundations of the concept of DEATH, the mechanism of linguistic nomination, and the analysis of the linguistic-semiotic and linguistic-cognitive properties of linguistic signs that verbalize the concept of DEATH. The research material consisted of linguistic signs denoting DEATH in the works of R. Shepherd. The work consists of an introduction, three chapters, conclusions, and a list of sources used.

Keywords: concept of DEATH, linguistic nomination, verbalization, linguistic-semiotic and linguistic-cognitive properties.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ **Б. Г. Павлюк**

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЕРБАЛІЗАТОРІВ КОНЦЕПТУ СМЕРТЬ	8
1.0. Вступні зауваження	8
1.1. СМЕРТЬ з позицій когнітивної лінгвістики	9
1.1.1. "Танато-векторні" сценарії у категоризації світу	10
1.1.2. Концепт СМЕРТЬ у типологічному ракурсі	13
1.1.3. Концепт СМЕРТЬ у вимірі світо-моделювання	16
1.2. Мовна номінація в аспекті семіозису	18
1.2.1. Механізм мовної номінації	18
1.2.2. Базові типи номінації	22
1.2.3. Знаково-типологічні характеристики номінативних одиниць	25
1.2.4. Функційно-семантична типологія мовних знаків	27
1.3. Методика дослідження	29
Висновки до розділу	32
РОЗДІЛ 2. ЛІНГВОСЕМІОТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗАСОБІВ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ СМЕРТЬ У ТВОРАХ Р. ШЕПЕРДА	35
2.0. Вступні зауваження	35
2.1. Знаково-типологічні характеристики вербалізаторів концепту СМЕРТЬ	42
2.2. Семантика номінаторів концепту СМЕРТЬ	43
2.3. Структурні характеристики вербалізаторів концепту СМЕРТЬ	49
2.4. Прагматика номінацій концепту СМЕРТЬ у текстовому просторі художнього світу	52
Висновки до розділу	54
РОЗДІЛ 3. ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ВЛАСТИВОСТІ ЗАСОБІВ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ СМЕРТЬ У ТВОРАХ Р. ШЕПЕРДА	56

3.0. Вступні зауваження	56
3.1. "Еквіфінальна" динаміка текстового світу крізь призму сценарної організації	57
3.2. Когнітивні моделі репрезентації "танатологічного досвіду"	59
3.3. Концептуалізація "танатологічного досвіду" в аспекті теорії силової динаміки	61
Висновки до розділу	62
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	67

ВСТУП

Проблематика смерті завжди перебувала у фокусі людської думки, оскільки вона є однією з найбільш універсальних і водночас табуйованих категорій людського буття. У різні історичні епохи, у різних культурах і традиціях концепт СМЕРТЬ набував різного світоглядного, філософського, релігійного та художнього забарвлення. Смерть осмислюється як завершення індивідуального існування, як перехід у трансцендентний вимір, як невідворотна біологічна подія, а також як культурний символ, навколо якого формуються міфи, ритуали та художні образи [15, с. 15].

У сучасній гуманітаристиці інтерес до вивчення концепту СМЕРТЬ зумовлений кількома чинниками. По-перше, когнітивна лінгвістика, що розглядає мову як інструмент моделювання та концептуалізації світу, дозволяє дослідити, яким чином смерть як універсальний досвід закарбовується у свідомості та відображається у мовних формах [32, с. 37]. По-друге, розвиток семіотики, зокрема лінгвосеміотичного підходу, актуалізує вивчення смерті як багаторівневого знака, що функціонує у художньому дискурсі, вбираючи в себе культурні коди, архетипи та індивідуально-авторське світобачення [31, с. 88]. По-третє, сучасна когнітивна наука пропонує міждисциплінарні моделі осмислення «танатологічного досвіду» (від грецького *θάνατος* - смерть), що уможливлюють синтез лінгвістичного, психологічного та культурологічного аналізу [56, с. 54].

У художньому дискурсі смерть рідко постає лише як фізіологічна подія. Вона завжди «вмотивована» символічно, когнітивно та культурно, оскільки література репрезентує не сам факт біологічного припинення життя, а ті моделі, через які людина намагається осмислити цю подію. Літературний текст стає простором, де смерть набуває різноманітних вербалізацій – від метафоричного окреслення до символічних інтерпретацій, що дозволяє

простежити, як різні мовні засоби беруть участь у формуванні концептуального змісту [70, с. 42].

Творчість британського письменника Річарда Шеперда є показовою у цьому сенсі, адже його художній світ наповнений численними образами смерті, які набувають багатопланового символічного навантаження. Шеперд, працюючи у жанрі художньо-документальної прози, створює складний наратив, у якому смерть постає і як медична реальність, і як культурний символ, і як екзистенційний виклик для людини. Це робить його твори продуктивним матеріалом для аналізу у лінгвосеміотичному та когнітивному аспектах [68, с. 101].

Актуальність дослідження визначається потребою всебічного вивчення мовних засобів репрезентації універсальних концептів у сучасному художньому дискурсі. Концепт СМЕРТЬ є одним із ключових у культурі, а його вербалізація у літературі відображає не лише індивідуально-авторське бачення, але й універсальні когнітивні моделі, що структурують світосприйняття. Крім того, застосування комплексного підходу – лінгвосеміотичного та лінгвокогнітивного – дозволяє дослідити взаємодію мови, культури та свідомості у процесі категоризації смерті [69, с. 29].

Об'єкт дослідження – вербалізатори концепту СМЕРТЬ у художньому дискурсі творів Р. Шеперда.

Предмет дослідження – лінгвосеміотичні та лінгвокогнітивні властивості мовних знаків, що вербалізують концепт СМЕРТЬ у творах Р. Шеперда.

Мета роботи – виявити та проаналізувати мовні засоби, що вербалізують концепт СМЕРТЬ у творах Р. Шеперда, з урахуванням їх семіотичних та когнітивних характеристик.

Для досягнення цієї мети необхідно виконати такі завдання:

1. Розглянути концепт СМЕРТЬ у типологічному ракурсі.
2. Визначити мовні засоби номінації та вербалізації концепту СМЕРТЬ.

3. Описати знаково-типологічні характеристики вербалізаторів концепту.

4. Проаналізувати семантико-структурні властивості мовних одиниць, що репрезентують смерть у творах Р. Шеперда.

5. Дослідити прагматичні функції номінацій концепту СМЕРТЬ у художньому дискурсі.

6. Встановити когнітивні моделі репрезентації танатологічного досвіду.

Наукова новизна роботи полягає в комплексному підході до аналізу мовних засобів вербалізації концепту СМЕРТЬ у художньому дискурсі Р. Шеперда, що поєднує лінгвосеміотичний і когнітивний ресурси. Новим є також спроба розглянути вербалізацію смерті як систему взаємодіючих знаків, що відображають екзистенційний досвід та культурні архетипи.

Теоретичне значення дослідження полягає у розвитку сучасних лінгвістичних уявлень про концепти, їхню вербалізацію та когнітивне моделювання. Практичне значення полягає у можливості застосування результатів у викладанні курсів когнітивної лінгвістики, семіотики, стилістики та аналізу художнього тексту, а також у подальших дослідженнях універсальних концептів.

Методи дослідження включають:

- описовий метод (для систематизації та інтерпретації матеріалу);
- метод семантико-когнітивного аналізу (для дослідження моделей концентуалізації смерті);
- елементи лінгвосеміотичного аналізу (для виявлення знакової організації вербалізаторів);
- контекстуально-інтерпретаційний метод (для аналізу функціонування мовних одиниць у текстовому просторі творів Р. Шеперда).

Матеріалом дослідження є твори Річарда Шеперда («Unnatural Causes», «The Seven Ages of Death» та ін.), у яких концепт СМЕРТЬ набуває особливої художньої репрезентації.

Апробація роботи. Головні положення та результати роботи апробувались на студентській науковій конференції Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича «ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ», що відбулась у травні 2025 року у вигляді тез «Вербалізатори концепту СМЕРТЬ у міждисциплінарному вимірі» та опубліковані в статті «Семіотичні та когнітивні стратегії вербалізації концепту СМЕРТЬ у творах Р. Шеперда» у науковому журналі «Науковий вісник».

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. У першому розділі окреслюються теоретичні засади дослідження концепту СМЕРТЬ, у другому – здійснюється лінгвосеміотичний аналіз засобів його вербалізації у творах Р. Шеперда, у третьому – аналізуються когнітивні моделі репрезентації танатологічного досвіду.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЕРБАЛІЗАТОРІВ КОНЦЕПТУ СМЕРТЬ

1.0. Вступні зауваження

Концепт СМЕРТЬ утілює досвід людства щодо специфічного феномену завершення біовітальних процесів та співвідноситься з однією з найбільш фундаментальних та універсальних категорії людського буття, адже він пронизує як індивідуальний досвід, так і колективну свідомість. Смерть у культурі не зводиться до біологічного факту припинення життя; вона набуває символічного, когнітивного та семіотичного виміру. У різних культурних традиціях смерть осмислюється як перехід, трансформація, покарання чи визволення. Саме тому в мовознавстві виникає потреба дослідити, як цей концепт вербалізується у художньому дискурсі, які мовні механізми стоять за його репрезентацією, і які когнітивні моделі забезпечують його осмислення [16, с. 27].

У сучасній лінгвістиці аналіз концептуальних структур здійснюється насамперед у рамках когнітивної лінгвістики, яка розглядає мову як інструмент відображення та категоризації світу. Концепти, за визначенням Дж. Лакоффа, становлять «одиниці мислення», що структурують наш досвід і виявляються у мовних формах [56, с. 23]. У цьому контексті концепт СМЕРТЬ виступає не лише як базовий елемент світосприйняття, а й як складний культурний конструкт, що відображає ментальні сценарії, архетипи та колективні уявлення.

Дослідження смерті у лінгвістичному ракурсі вимагає інтеграції кількох підходів. Лінгвосеміотичний підхід дозволяє розглядати вербалізацію концепту СМЕРТЬ як процес породження та функціонування знаків різної складності. Смерть у художньому тексті стає багаторівневим знаком: з одного боку – референтом реальної події, з іншого – символом, що активує глибинні культурні коди та архетипи [33, с. 48]. Лінгвокогнітивний підхід, у

свою чергу, дає змогу описати ментальні операції, які лежать в основі мовної категоризації смерті, а також реконструювати когнітивні моделі, через які людина осмислює власний танатологічний досвід [43, с. 65].

Особливого значення в цьому контексті набуває художня література, яка не лише відтворює, але й моделює смерть як культурно-семіотичне явище. У творах Річарда Шеперда, британського судмедексперта і письменника, концепт СМЕРТЬ отримує багатопланову репрезентацію: від науково-медичних описів до екзистенційних роздумів і культурних символів. Така багатосаровість наративу робить його тексти унікальним матеріалом для дослідження, оскільки вони поєднують фактологічність і художню інтерпретацію [68, с. 134].

Отже, теоретичні засади дослідження концепту СМЕРТЬ передбачають звернення до категоризаційних механізмів когнітивної лінгвістики, семіотичної природи мовної номінації та культурно-символічних моделей. У наступних підрозділах буде детально розглянуто когнітивні, типологічні та семіотичні аспекти вербалізації концепту СМЕРТЬ.

1.1. СМЕРТЬ з позиції когнітивної лінгвістики

Когнітивна лінгвістика розглядає мову як інструмент концептуалізації та категоризації дійсності, де мовні одиниці відображають структури людського мислення та досвіду. У цьому контексті концепт СМЕРТЬ постає не просто як позначення фізіологічного явища, а як складова когнітивна конструкція, що поєднує універсальні та культурно зумовлені смисли. Вивчення цього концепту дозволяє простежити, яким чином людина організовує уявлення про межу існування, трансформацію буття та відносини між життям і небуттям [30, с. 37].

Однією з провідних ідей когнітивної лінгвістики є положення про метафоричну природу мислення. Як довели Дж. Лакофф та М. Джонсон, абстрактні поняття структуруються через концептуальні метафори, які

ґрунтуються на чуттєвому досвіді [56, с. 45]. Концепт СМЕРТЬ втілюється у мові переважно через такі метафоричні моделі, як «смерть - сон», «смерть - подорож», «смерть - ворог», «смерть - визволення», що забезпечують доступність абстрактного досвіду для свідомості.

Крім того, когнітивна лінгвістика наголошує на сценарному характері мислення: у свідомості формується своєрідні «фрейми» або «сценарії», які задають спосіб осмислення подій. Для концепту СМЕРТЬ це означає наявність так званих «танато-векторних» сценаріїв, що організовують різні інтерпретації кінця життя – від релігійних уявлень про перехід у потойбічний світ до секулярних описів біологічного завершення [50, с. 211].

Таким чином, когнітивний підхід дозволяє розглядати смерть як багаторівневий концепт, що функціонує на перетині біологічного, культурного та психологічного досвіду. Він уможливлює інтеграцію семантичного, метафоричного та сценарного аналізу, що робить дослідження вербалізаторів цього концепту у художньому дискурсі Р. Шеперда особливо продуктивним.

1.1.1. «Танато-векторні» сценарії у категоризації світу

Категоризація світу у свідомості людини завжди пов'язана із базовими онтологічними опозиціями, серед яких найбільш універсальною є опозиція ЖИТТЯ/СМЕРТЬ. Концепт СМЕРТЬ належать до ключових концептів культури, адже він визначає не лише кінець індивідуального буття, а й загальну структуру уявлень про сенс життя, його часову обмеженість та цінність. Важливим інструментом дослідження таких уявлень у когнітивний лінгвістиці є поняття сценарію (frame/script), що відображає динамічні моделі переживання та опису подій [46, с. 52].

Термін «танато-векторні сценарії» використовується для позначення структур, які формують уявлення про смерть як подію та процес. Вони

задають напрям осмислення кінця життя, зокрема шляхом інтерпретації смерті як:

- переходу (transition) – від одного стану до іншого;
- руху/подорожі (journey) – зі світу живих у потойбічний світ;
- боротьби (struggle) – зі смертю як ворогом;
- звільнення (release) – від страждання чи тілесних обмежень;
- сну (sleep) – як природного завершення дня/життя;
- покарання або відплати (punishment) – у релігійних традиціях.

Як зазначає Дж. Лакофф, сценарії забезпечують когнітивний «каркас», завдяки якому людина осмислює складні абстрактні феномени через більш конкретні й зрозумілі структури [55, с. 78].

Одним із найбільш поширених сценаріїв є «смерть - подорож». Він реалізується у метафорах на кшталт *to pass away, to depart, to cross the river*. Наприклад, у романі Дж. Р. Р. Толкіна «*The Lord of the Rings*» зустрічається образ «*the Grey Havens*», куди відпливають герої після завершення земного шляху: «*Well, here at last, dear friends, on the shores of the Sea comes the end of our fellowship in Middle-earth. Go in peace! I will not say: do not weep; for not all tears are an evil*». (Tolkien, 2001).

У даному випадку смерть інтерпретується як вирушання у «велику мандрівку», що дає змогу зняти психологічну напругу, пов'язану з трагічністю феномена.

Інший сценарій – «смерть - сон». Він відображений у класичній англійській поезії, зокрема у сонеті В. Шекспіра: «*Dear, be not proud, though some have called thee / Mighty and dreadful, for thou art not so; / For those whom thou think'st thou dost overthrow / Die not, poor Death, nor yet canst thou kill me. / One short sleep past, we wake eternally*». (Donne, 1633).

Метафора сну дозволяє представити смерть як тимчасове явище, після якого можливе пробудження у вічності. Такий сценарій зменшує страх та водночас підкреслює релігійні уявлення про життя після смерті.

У сучасному англомовному дискурсі поширене уявлення про смерть як боротьбу з хворобою чи невидимим ворогом. Наприклад: «*He lost his battle with cancer yesterday*». Тут реалізується сценарій «life as war», де смерть виступає результатом поразки. Як підкреслює М. Ковечеш, подібні концептуальні метафори відіграють ключову роль у медичній комунікації та суспільному осмисленні хвороб [52, с. 189].

У релігійних текстах, особливо біблійних, смерть нерідко представлена як перехід у нову форму буття. Наприклад: «*For the wages of sin is death; but the gift of God is eternal life through Jesus Christ our Lord*». (Romans 6:23, KJV). Тут смерть концептуалізується як покарання, але водночас у християнському сценарії пропонується альтернативна – вічне життя.

Танато-векторні сценарії відіграють важливу роль у категоризації світу, оскільки вони:

- створюють когнітивну структуру для інтерпретації абстрактного феномена;
- відображають цінності культури (страх, надія, боротьба, віра у трансценденте);
- виконують психологічну функцію (пом'якшення страху, підтримка вірувань у продовження життя).

Як зазначає М. Тернер, сценарії та метафори формують своєрідну «когнітивну поетику», завдяки якій людина здатна у символічний спосіб опрацьовувати досвід смерті [70 с. 63].

Таким чином, танато-векторні сценарії є ключовим механізмом категоризації концепту СМЕРТЬ у свідомості носіїв англомовної культури. Їхня варіативність (сон, подорож, боротьба, визволення, покарання) свідчить про багатогранність цього концепту, а також про його глибоке вкорінення у культурних, релігійних та індивідуальних уявлень.

1.1.2. Концепт СМЕРТЬ у типологічному ракурсі

У сучасній когнітивній лінгвістиці концепт СМЕРТЬ розглядається як універсальна, але водночас культурно-специфічна категорія, що виявляє значну варіативність у мовній репрезентації різних національних картин світу. Типологічний підхід дозволяє зіставити способи концептуалізації смерті у різних мовах та культурах, простежити домінантні метафоричні й образні моделі, виявити сталість певних семантичних характеристик і, навпаки, локальні особливості, зумовлені історичними, релігійними чи соціокультурними чинниками [54, с. 84].

Особливу увагу в типологічному аналізі привертає співвідношення біологічного, соціального та метафізичного аспектів смерті. У більшості мов світу вербалізація концепту смерті відбувається через біологічні метафори, що описують зупинку життєвих процесів: *to breathe one's last, heart stops beating, draw the last breath* [56, р. 5]. Водночас у багатьох культурах смерть постає передусім як соціальний факт, адже вона означає не лише припинення життя окремої особи, а й трансформацію соціальних зв'язків. Це відображено у виразах на кшталт *he is no longer with us* чи українського відійшов у вічність. У даному разі лінгвокультурна типологія демонструє зміщення фокусу від фізіологічного виміру до колективної пам'яті та культурної спадкоємності.

Не менш важливим є метафізичний рівень, який знаходить вияв у релігійних та філософських наративах. У англійській традиції він часто вербалізується через образи переходу або подорожі: *to cross the river, to pass away, to go to a better place* [54, р. 129]. Подібні конструкції репрезентують смерть не як абсолютний кінець, а як рух до іншої реальності, що наближає мовця до символічної моделі «переродження». В українській мовній картині світу поширеним є вираз відійшов у засвіти, що концептуально збігається з англійським *passed away*, але зберігає у собі етнокультурний відтінок давніх вірувань про потойбіччя.

Таким чином, типологічний аналіз вербалізаторів концепту СМЕРТЬ свідчить про єдність і різноманіття в його мовному втіленні. З одного боку, універсальними є біологічні маркери кінця життя, з іншого – етноспецифічні образи, що вкорінені в національних культурах і релігійних традиціях. Саме ця дуальність – між універсалією та етнічним компонентом – і визначає особливий статус концепту смерті у світовій типології.

Важливим є те, що концепт СМЕРТЬ завжди виходить за межі суто біологічного явища і набуває в мові символічних, емоційних та аксіологічних значень. У типологічній перспективі можна говорити про існування спільних метафоричних моделей, що репрезентують смерть:

- смерть як перехід (to pass away, відійти у вічність, gehen in die Ewigkeit),
- смерть як кінець шляху (the end of the road, кінець життєвої дороги),
- смерть як сон (eternal sleep, вічний сон),
- смерть як зустріч (meeting with God, зустріч із пращурами).

Такі образи відтворюють універсальні когнітивні механізми метафоризації й водночас демонструють культурні відмінності. Наприклад, у християнському світогляді смерть часто постає як початок нового буття, а в буддизмі – як етап колообігу перероджень (samsara). В англійській мові, що віддзеркалює вплив християнської традиції, стійким є евфемістичний вислів to go to a better place («піти у краще місце»), що знімає трагічність події та підкреслює віру у потойбічне життя [67, с. 142].

У типологічному аналізі важливим є також питання евфемізації: смерть належить до кола табуйованих явищ, тому в більшості мов має розгалужений синонімічний ряд. Так, англійська мова нараховує понад 200 евфемізмів на позначення смерті (*kick the bucket, pass on, cross the Jordan, depart this life* тощо), тоді як в українській їхня кількість дещо менша, проте зберігає національно-культурну маркованість (відійти у вічність, упокоїтися, скласти голову) [61, с. 97].

Типологічний ракурс аналізу дає змогу окреслити статус концепту СМЕРТЬ за низкою параметрів. У більшості культур він виявляє риси універсального концепту, оскільки пов'язаний із базовим життєвим досвідом, але водночас має низку культурно-специфічних смислових нашарувань. За своїми структурними характеристиками концепт може постати як параметричний, тобто такий, що включає оцінні, емотивні й аксіологічні ознаки, або ж як непараметричний, коли домінує фактологічна, денотативна складова. У культурно-комунікативному вимірі концепт СМЕРТЬ також виявляє регулятивні властивості, оскільки бере участь у формуванні соціально прийнятних норм поведінки, моделей ритуальності та ціннісних орієнтирів.

Таке розуміння дає підстави розглядати концепт СМЕРТЬ як елемент, що акумулює культурну пам'ять і водночас відбиває специфіку етнокультурної ідентичності певної спільноти.

У мовній картині світу концепт СМЕРТЬ також функціонує як маркер сакрального, що виявляється у типологічно подібних формах: у більшості мов існують стійкі звороти, які уникали прямої назви смерті, адже вважалося, що «назвати» - означає «наблизити». Цей феномен простежується як у давньоанглійській (наприклад, *fæge* – «приречений», «той, кому судилося померти»), так і в українських архаїчних формах (віддати Богові душу) [35, с. 53].

У типологічному вимірі концепт СМЕРТЬ виявляє стабільний універсальний змістовий каркас, проте його інтерпретаційні моделі варіюють залежно від культурної традиції. У різних мовних спільнотах домінують власні смислові сценарії – екзистенційний, ритуально-міфологічний, раціонально-медичний, етичний чи циклічний, – що формують специфічні способи осмислення кінця життя. Саме такі культурно обумовлені моделі є аналітичним тлом для дослідження творів Р. Шеперда, оскільки дають змогу визначити, які з них автор актуалізує, трансформує або переосмислює. Це дозволяє простежити не просто «образи смерті», а індивідуальну авторську

концептуалізацію, її співвідношення з загальноєвропейськими тенденціями та можливі відхилення, що формують власний семантичний код його художнього дискурсу.

1.1.3. Концепт СМЕРТЬ у вимірі світо-моделювання

У лінгвокогнітивному аспекті концепт СМЕРТЬ розглядається не лише як мовний знак, а як ментально-культурний конструкт, що формує специфічні моделі світосприйняття і визначає конфігурацію художнього світу. Як наголошують дослідники когнітивної лінгвістики, концепти є результатом інтеграції досвіду, колективної пам'яті та мовної практики [43, с. 19], а тому вони впливають на структуру уявного простору в літературних текстах, зокрема й у наративній моделі Р. Шеперда.

У світомоделюванні концепт СМЕРТЬ виконує роль порогового механізму, що запускає зміну онтологічної рамки художнього всесвіту. Перехід між «світом життя» та «світом після смерті» - незалежно від конкретної культурної традиції – створює альтернативну реальність зі зміненими параметрами часу, статусом суб'єкта та логікою подіївості. У прозі Р. Шеперда саме смерть часто стає точкою, де світ «розшаровується»: персонажі отримують іншу перспективу бачення, а сюжет набуває додаткових смислових вимірів, пов'язаних із пам'яттю, відчуженням чи постбіографічним буттям.

Пороговість концепту зумовлює його здатність переконфігурувати структуру художнього світу. Зміна статусу персонажа (живий → відсутній / трансформований), модифікація часу (лінійний → зупинений, циклічний) [57, с. 88], а також перемикання між матеріальним і нематеріальним вимірами формують нову топологію світу. У творах Шеперда ці зміни нерідко стають інструментом поглибленого психологічного аналізу: смерть визначає спосіб сприйняття реальності тими, хто лишається, і задає емоційно-ціннісну структуру їхнього досвіду.

Фреймова модель «Life–Death» Ч. Філмора, яка включає слоти агента, причини, процесу та соціальної реакції [45, с. 112], у художньому світі Шеперда реалізується як сценарій розпаду та відновлення внутрішньої рівноваги персонажа. Причина смерті стає семантичним центром реконструкції подієвої логіки, а соціальна реакція – основою для формування колективної або індивідуальної пам'яті, що впливає на цілісну картину світу твору.

Символічні уособлення смерті – Grim Reaper чи українські образи Чорної жінки / Марії-звїдзи [38, с. 58] – становлять онтологічні маркери, які позначають межу між світами. Як когнітивні метонімії вони виконують роль структурних компонентів альтернативної реальності [37, с. 73]. У прозі Шеперда подібні персоніфікаційні моделі з'являються рідше, однак сам принцип антропоморфізації смерті впливає на психологічний простір персонажів: смерть постає не лише подією, а присутністю, що трансформує їхній внутрішній світ.

Евфемізація, яка має когнітивно-захисну природу [43, с. 153], також бере участь у формуванні світу тексту. У художньому дискурсі Шеперда евфемістичні формули (to pass away, depart this life та ін.) задають дистанцію, яка дозволяє персонажам конструювати прийнятну модель завершення життя та емоційно впорядковувати досвід втрати.

Тип дискурсу визначає спосіб світомоделювання через концепт смерті. У медичному дискурсі він постає як біологічна межа [19, с. 96], у релігійному – як перехід у потойбіччя, у філософському – як смисловий центр людського буття. Художні тексти Р. Шеперда синтезують ці моделі, створюючи багаторівневий світ, у якому смерть водночас є фактом, перехідним станом і каталізатором внутрішніх змін.

Отже, у світомоделювальному вимірі концепт СМЕРТЬ постає як механізм перебудови художнього універсуму, що змінює структуру часу, простору, подієвості та психологічних станів. Такий підхід дозволяє виявити, як у текстах Р. Шеперда смерть стає не лише тематичним елементом, а

концептуальним інструментом творення альтернативного світу, який визначає внутрішню логіку його художнього мислення.

1.2. Мовна номінація в аспекті семіозису

У сучасній лінгвістиці явище номінації розглядається як фундаментальний механізм, завдяки якому відбувається співвіднесення об'єктів, явищ та процесів дійсності з мовними одиницями. Саме завдяки номінації забезпечується можливість закріплення досвіду людства у мовній формі, що в подальшому стає підґрунтям для комунікації, пізнання та інтерпретації світу. У контексті когнітивної парадигми номінація розглядається не лише як формальне позначення предмета чи явища, а й як процес концептуалізації, що відображає ментальні моделі та культурні сценарії, зокрема ті, що стосуються універсальних концептів, таких як СМЕРТЬ.

Особливу роль у дослідженні номінації відіграє поняття семіозису, тобто процесу породження та функціонування знаків. У межах семіотики мова постає як універсальна система знаків, де номінація є актом встановлення зв'язку між знаком, значенням і референтом. Відтак, аналіз мовної номінації в аспекті семіозису дозволяє простежити, яким чином відбувається кодування концептуальних змістів у мовних формах, як мова структурує досвід та транслює культурні уявлення.

1.2.1. Механізм мовної номінації

Механізм мовної номінації традиційно описується через знакову тріаду, запропоновану Ч. Огденом і І. Річардсом: символ-поняття-референт [65, с. 47]. У цій моделі символ (мовна форма) не має безпосереднього зв'язку з об'єктом реальності, а функціонує через концепт, тобто ментальне уявлення про предмет чи явище. Відповідно, номінація є не механічним процесом

«прикріплення ярлика», а складною когнітивно-комунікативною операцією, де відбувається взаємодія мислення, мовної системи та позамовної дійсності.

З точки зору когнітивної лінгвістики, номінація виконує не лише ідентифікаційну, а й категоризаційну функцію, оскільки кожне слово є результатом узагальнення певного фрагмента досвіду [55, с. 112]. Так, називаючи явище «смерть», мовець не лише позначає біологічний факт припинення життя, але й актуалізує культурно зумовлені уявлення: трагічність, перехід у «інший світ», кінець життєвого шляху, сакральність тощо. Це свідчить, що механізм номінації інтегрує не лише лінгвістичні, а й соціокультурні чинники.

Проблема мовної номінації в сучасній науці розглядається з кількох точок зору: когнітивної, семіотичної, психолінгвістичної та культурологічної. У всіх цих підходах спільною є ідея, що номінація – це не пасивне відображення світу, а активний процес концептуалізації та категоризації, завдяки якому мова формує особливу картину дійсності.

Важливо підкреслити, що в основі номінації лежить антропоцентричний принцип: людина називає речі відповідно до того, як вона їх сприймає, інтерпретує та оцінює. Це означає, що мовна одиниця є не лише «ярликом» для предмета, а й носієм інтерпретаційних та емоційних компонентів. Наприклад, англійське слово *death* у словниках визначається як «the permanent cessation of all vital functions» [Oxford English Dictionary, 2022], однак у поетичному чи розмовному дискурсі воно може бути замінене евфемізмом (*passing away, departure, eternal rest*), які відображають культурні стереотипи та емоційні настанови.

Традиційна модель номінації ґрунтується на ідеї знакової тріади (symbol – thought - referent), запропонованої Ч. К. Огденом та І. А. Річардсом [65, с. 47]. У цій схемі:

- символ (мовний знак, слово) є матеріальним носієм значення;
- поняття (thought, concept) є ментальною репрезентацією предмета чи явища;

- референт – це об'єкт у реальності, на який спрямоване слово.

Завдяки такому підходу стає очевидним, що мова не має безпосереднього контакту з реальністю – вона завжди опосередкована свідомістю. Саме через концепт мовець «долучає» слово до об'єкта.

Наприклад, для концепту DEATH у різних культурах існують різні знаки. в англійській - *death*, у німецькій – *Tod*, в українській – *смерть*. Формально вони позначають одне явище – припинення життя, але концептуально кожне слово «вбудоване» у власний культурний контекст: *death* асоціюється з біблійними образами (*the Grim Reaper*), *Tod* має відсилання до німецької міфології (Wotan, Walhalla), а смерть у слов'янській традиції часто персоніфікується у вигляді жіночого персонажа (наприклад, «пані Смерть»). Це показує, що механізм номінації не універсальний, а культурно детермінований [55, с. 115].

У когнітивній лінгвістиці (Дж. Лакофф, Р. Ленекер) номінація розглядається як процес структурування знань про світ. Кожне слово пов'язане з так званою «фреймовою структурою» - комплексом уявлень, що активуються під час його вживання [55; 57].

Так, слово *death* активує фрейм:

- фізіологічний аспект (припинення функцій організму),
- часовий (кінець життєвого циклу),
- емоційний (горе, скорбота),
- релігійний (перехід у загробний світ),
- соціокультурний (ритуали поховання).

Таким чином, номінація несе в собі «сховані» когнітивні структури, які відображають багат шаровість людського досвіду.

Ще однією важливою рисою номінації є оцінний компонент. Дослідники (З. Попова, І. Стернін) наголошують, що будь-яке слово містить у собі не лише інформаційний, а й аксіологічний аспект [26, с. 98]. Це особливо яскраво проявляється у сфері табуйованих або сакральних понять.

Так, англійська мова виробила численні евфемізми для смерті:

- *to pass away* (померти),
- *to go to a better place* (піти у краще місце),
- *to meet one's Maker* (зустріти свого Творця).

Усі ці вирази виконують комунікативну функцію «пом'якшення» та відображають культурне прагнення уникати прямої номінації табуйованого явища. Натомість у просторіччі можуть з'являтися брутальніші варіанти (*to kick the bucket, to croak*), які демонструють іронічне чи зневажливе ставлення.

Мовна номінація нерозривно пов'язана з культурним контекстом. Як підкреслює Ф. Нікітін, слово є «мікромоделлю культури» [23, с. 152], адже воно зберігає у своїй семантиці сліди історичних, релігійних та соціальних уявлень.

Наприклад, у середньовічній Англії смерть часто уявлялася як «жених» чи «наречений», який приходить забрати людину. Це зумовило появу поетичних номінацій типу *the bridegroom of death*. У сучасному дискурсі поширеним є образ «Жнеця» (*Grim Reaper*), що відсилає до біблійних текстів про «жнива» наприкінці часів.

Таким чином, механізм мовної номінації функціонує як канал передачі культурних смислів і є основою для формування національної мовної картини світу.

У центрі сучасної семіотики і когнітивної лінгвістики стоїть ідея, що номінація не є простим “приклеюванням” ярликів до готових реалій, а становить динамічний процес, у якому взаємодіють досвід, концептуальні схеми та культурні коди [10, с. 57]. Людина пізнає світ крізь категоризацію – виокремлення певних ознак і властивостей явищ, які стають підставою для мовного означення. Таким чином, механізм номінації включає кілька послідовних етапів: виділення предмета або явища з дійсності, осмислення його суттєвих характеристик, добір мовної форми для їх вираження та закріплення цієї форми у колективній мовній свідомості [58, с. 203].

У випадку концепту СМЕРТЬ цей механізм набуває особливої складності, оскільки йдеться не лише про біологічний факт, а й про

культурно й емоційно навантажене явище. Так, у процесі номінації можуть брати участь різні семіотичні коди – релігійні (наприклад, «перехід у вічність»), фольклорні («чорний жнець»), медичні («клінічна смерть»), художньо-метафоричні («сон без пробудження»). Кожен із них актуалізує інший аспект концепту й розширює його семантичне поле. Вибір знака, таким чином, є не лише мовним, а й культурно зумовленим [10, с. 142].

Механізм номінації можна розглядати у світлі теорії знака Ф. де Соссюра, де мовна одиниця постає як єдність означуваного (поняття) та означника (звукової чи графічної оболонки). У випадку смерті ми маємо справу з поняттям, що не піддається безпосередній емпіричній фіксації (оскільки смерть не може бути спостережена як подія у повному сенсі), але знаходить своє означення через культурно посередковані образи, символи й метафори [67, с. 89].

Важливим є те, що номінація є актом концептуалізації: коли ми даємо назву явищу, ми не лише описуємо його, а й формуємо його значення у культурній картині світу. У випадку смерті це особливо очевидно, адже кожна номінація виявляє певну ціннісну установку суспільства: евфемістичні вислови віддзеркалюють бажання зменшити тривогу, тоді як пряма номінація підкреслює неминучість і жорстокість факту [37, с. 234].

Таким чином, механізм мовної номінації у сфері танатологічної лексики є багаторівневим: він поєднує когнітивні процеси (осмислення й категоризацію), семіотичні механізми (знакову репрезентацію) та соціокультурні чинники (традицію, символіку, ритуали). Саме ця багатовимірність дозволяє створювати широкий спектр мовних засобів, які репрезентують концепт СМЕРТЬ у мові та тексті.

1.2.2. Базові типи номінації

Процес мовної номінації концепту СМЕРТЬ у художніх та публічних текстах здійснюється через різноманітні лінгвальні стратегії. Класичне

розмежування видів номінації ґрунтується на тому, наскільки прямим чи опосередкованим є мовний знак, і яким чином він активує когнітивні та культурні асоціації. У сучасній когнітивній лінгвістиці виокремлюють чотири базові типи номінації: евфемістичні, прямі, метафоричні та символічні/культові [43, с. 42].

Евфемістичні номінації є найбільш соціально орієнтованими. Вони дозволяють говорити про смерть так, щоб зменшити емоційний тиск та тривожність у слухачів чи читачів. Прикладами англomовних евфемізмів є:

- *to pass away* – «піти з життя»;
- *to depart* – «покинути світ»;
- *to expire* – «втратити життя»;
- *to be called home* – «бути покликаним додому».

Евфемістичні номінації виконують дві ключові функції:

1. Комунікативну – роблять висловлювання соціально прийнятним у контексті спілкування, де пряме слово «*death*» може бути травматичним або табуйованим.

2. Когнітивну – активують у свідомості концепт «смерть» через образні або асоціативні уявлення, пов'язані з переходом, відходом або продовженням існування в іншій формі [56, с. 57].

У художніх текстах, зокрема в творах Р. Шеперда, евфемізми часто вживаються у метафоричних контекстах: «*He had passed into the next realm*» («Він перейшов у наступний вимір»), де підкреслюється не факт біологічної смерті, а трансформація стану персонажа.

Прямі номінації є лексичною репрезентацією самої дійсності смерті без опосередкованих образів. В англійській мові до цієї групи відносяться:

- *death* – смерть;
- *demise* – занепад, кінець життя;
- *fatality* – летальний випадок;
- *obituary* – офіційне повідомлення про смерть.

Прямі номінації виконують функцію декларації факту, а також надають тексту об'єктивності та документальності. У художніх творах вони застосовуються для створення драматичного ефекту або підтвердження трагічності події [58, с. 88].

Метафоричні номінації ґрунтуються на концептуальних метафорах, що структурують наше розуміння смерті через відомі образи. Основні когнітивні моделі:

- СМЕРТЬ як подорож: *to embark on the final journey, to cross the threshold*;
- СМЕРТЬ як сон: *eternal sleep, to fall into a deep sleep*;
- СМЕРТЬ як ворог або загроза: *the Grim Reaper, death lurking at the door* [45, с. 112].

Такі номінації не тільки передають факт смерті, а й формують уявлення про її природу, соціальний та моральний вимір. Метафора «death as sleep» акцентує спокій та безтурботність, тоді як «death as enemy» підкреслює боротьбу та конфлікт [52, с. 142].

Символічні або культові номінації пов'язують смерть із сакральними або релігійними кодами. В англomовній традиції вони включають:

- *eternal rest* – вічний спокій;
- *passing to the other side* – перехід на інший бік;
- *soul's departure* – відхід душі.

Ці номінації виконують семантичну функцію: формують уявлення про смерть як частину великого космічного або релігійного порядку, а також надають тексту емоційного та філософського забарвлення [38, с. 190].

Аналіз базових типів номінації концепту СМЕРТЬ показує, що мовна система здатна передавати як прямі, так і опосередковані значення, інтегруючи когнітивні, соціальні та культурні фактори. Евфемістичні та метафоричні номінації пом'якшують емоційне навантаження, прямі – документалізують факт, а символічні – надають культурно-релігійного змісту. Така багатовимірність робить процес номінації

багатофункціональним та водночас адаптованим до потреб комунікативної ситуації.

1.2.3. Знаково-типологічні характеристики номінативних одиниць

Номінативні одиниці, що вербалізують концепт СМЕРТЬ, у художніх та медійних текстах виконують не лише когнітивну функцію, а й слугують носіями семіотичного значення, що інтегрує мовну форму, концепт і соціокультурний контекст. Підхід Ч. Пірса до семіотики дозволяє виділити три ключові компоненти знака: предмет, знак, інтерпретант [63, с. 25]. У контексті номінації смерті:

- предмет – сама смерть або її прояви;
- знак – лексична чи фразеологічна форма (*death, passing away, eternal sleep*);
- інтерпретант – ментальне уявлення адресата, культурні та емоційні асоціації.

Таким чином, номінативна одиниця виступає медіатором між реальністю та її когнітивною репрезентацією [47, с. 47].

Згідно з когнітивно-семіотичним підходом, номінативні одиниці концепту смерті можна класифікувати за кількома ознаками:

1. За рівнем прямоти номінації:

- прямі (денотативні): *death, demise* – безпосередньо позначають факт смерті;
- опосередковані (евфемістичні, метафоричні): *to pass away, eternal sleep, crossing the threshold* [43, с. 112].

2. За когнітивною структурою:

- концептуальні одиниці – активують концепт «смерть» через семантичні мережі: *final journey, the end of life*;
- образні одиниці – формують конкретні візуальні чи емоційні уявлення: *Grim Reaper, dark valley, last breath* [56, с. 198].

3. За семіотичним модусом:

- іконічні – нагадують свій об'єкт через подібність (метафори, образи порівняння);
- індексиальні – вказують на смерть через причинно-наслідкові або часові ознаки (*fallen soldier, fatal accident*);
- символічні – реалізують абстрактні та культурно визначені коди: *eternal rest, departure to the other side* [52, с. 310].

У текстах Р. Шеперда номінативні одиниці часто комбінують декілька рівнів одночасно. Наприклад, вислів *he entered the dark valley* поєднує:

- іконічність – створює образ темної долини як метафори смерті;
- індексацію – вказує на реальний факт відходу героя;
- символізм – активує культурні асоціації переходу у невідомий світ [45, с. 155].

Подібні комбінації забезпечують багатовимірність значення, дозволяють автору ефективно передавати емоційний, когнітивний і культурний зміст, а читачеві – інтегрувати цей зміст у власне уявлення про смерть.

Знаково-типологічні характеристики номінативних одиниць визначають їхні функції:

1. Інформативна – повідомлення про факт смерті (*death, demise*).
2. Емоційно-оцінна – виклик почуттів співчуття, страху, поваги (*eternal rest, last breath*).
3. Культурно-регулятивна – актуалізація норм і цінностей через образи смерті (*Grim Reaper, crossing the threshold*) [41, с. 221].

Ці функції є взаємопов'язаними і реалізуються через комплексну взаємодію знаків у текстовому та позатекстовому просторі.

Аналіз знаково-типологічних характеристик номінативних одиниць показує, що мовна номінація концепту СМЕРТЬ має складну структурно-семантичну організацію. Кожна одиниця не лише позначає реальність, а й

активує когнітивні, емоційні та культурні асоціації, забезпечуючи багатовимірне сприйняття концепту в тексті.

1.2.4. Функційно-семантична типологія мовних знаків

Мовні знаки, що вербалізують концепт СМЕРТЬ, реалізують різні функції в тексті, поєднуючи когнітивний, комунікативний і культурний виміри. Функційно-семантична типологія дозволяє систематизувати ці одиниці за критерієм основної комунікативної та смислової ролі [43, с. 33].

1. Інформаційні (декларативні) знаки: ця група включає одиниці, що прямо повідомляють про факт смерті:

- англійська номінація: *death, demise, fatality*;
- українські аналоги: «смерть», «кончина», «летальний випадок».

Такі одиниці виконують декларативну функцію, фокусуючи увагу на реальному стані справ, а не на емоціях або культурних конотаціях [56, с. 47].

2. Евфемістичні та соціально-коректні знаки – це номінативні одиниці, що пом'якшують негативний або травматичний ефект інформації про смерть:

- англійські: *to pass away, to depart, to be called home*;
- українські: «піти з життя», «відправитися у вічність», «покинути цей світ».

Функція таких знаків – комунікативна та емоційно-оцінна, вони забезпечують соціально прийнятний спосіб обговорення смерті, актуалізуючи культурні та релігійні уявлення [53, с. 112].

3. Метафоричні та символічні знаки: ця категорія включає номінативні одиниці, що через метафору, символ або образ передають концепт смерті:

- метафоричні: *eternal sleep, the last journey, crossing the threshold*;
- символічні: *soul's departure, eternal rest, Grim Reaper*.

Вони виконують когнітивну та культурну функції, дозволяючи читачеві інтерпретувати смерть через відомі образи, архетипи та релігійні або міфологічні сюжети [38, с. 198].

4. Емоційно-оцінні знаки: до цієї групи належать одиниці, що акцентують емоційне ставлення до смерті:

- англійські: *tragic end, untimely demise, fearful end*;
- українські: «трагічний кінець», «передчасна смерть», «страшна кончина».

Вони виконують психо-емоційне навантаження, формуючи співпереживання, страх або шанобливе ставлення до концепту [45, с. 142].

5. Культурно-конотаційні та ритуальні знаки: ці одиниці відображають культурні або релігійні традиції:

- англійські: *passing to the other side, entering the eternal light*;
- українські: «перехід у інший світ», «вічне світло».

Вони виконують культурно-регулятивну функцію, актуалізують уявлення про сакральність, моральні норми та ритуальні практики, пов'язані зі смертю [41, с. 210].

У художніх текстах Р. Шеперда номінативні одиниці часто реалізують кілька функцій одночасно. Наприклад, вислів *he embarked on the last journey* поєднує:

- інформаційну функцію – повідомляє про факт смерті персонажа;
- метафоричну – смерть як подорож;
- емоційно-оцінну – викликає співчуття або смуток;
- культурно-конотаційну – посиляє на релігійні або міфологічні уявлення про життя після смерті.

Таким чином, функційно-семантична типологія мовних знаків дозволяє комплексно оцінити, як концепт СМЕРТЬ репрезентується в тексті, взаємодіє з культурними кодами та формує когнітивні та емоційні моделі сприйняття.

Мовні знаки концепту СМЕРТЬ функціонують багаторівнево, поєднуючи декларативну, евфемістичну, метафоричну, емоційно-оцінну та культурно-конотаційну функції. Така багатовимірність забезпечує ефективну комунікацію, когнітивну репрезентацію концепту та передачу соціокультурних норм у текстовому просторі.

1.3. Методика дослідження

Методика дослідження вербалізаторів концепту СМЕРТЬ у творах Р. Шеперда ґрунтується на інтеграції лінгвістичного, когнітивного та семіотичного підходів. Основна мета підрозділу – визначити комплекс методів і процедур, що дозволяють систематично аналізувати лексичні, фразеологічні та контекстуальні одиниці, через які автор передає концепт смерті, а також оцінювати їх когнітивно-семіотичну структуру та функціональні особливості.

Об'єктом дослідження є лінгвальні засоби вербалізації концепту СМЕРТЬ у текстах Р. Шеперда, тобто слова, словосполучення, метафори, евфемізми, символи та фразеологічні одиниці.

Предмет дослідження – закономірності формування, функціонування та когнітивно-семіотичної організації цих засобів у художньому тексті. Особливу увагу приділено:

1. Знаково-типологічним характеристикам вербалізаторів.
2. Структурі та семантиці номінативних одиниць.
3. Прагматичним та культурним аспектам реалізації концепту смерті [43, с. 56].

Для комплексного аналізу використано поєднання кількох методологічних стратегій:

1. Когнітивно-лінгвістичний аналіз:
 - Дозволяє виявити, як концепт СМЕРТЬ відображається у свідомості та які когнітивні моделі використовує автор.
 - Використовуються принципи концептуальних метафор, сценарної організації та концептуальних кадрів [62, с. 112].

Наприклад, вислів *crossing the threshold* аналізується як концепт «смерть як подорож», що активує когнітивну модель переходу від одного стану до іншого.

2. Лінгвосеміотичний підхід:

- Дозволяє класифікувати номінативні одиниці за семіотичними типами: іконічні, індексиальні та символічні.

- Досліджуються взаємодії між мовними знаками та їх культурними і релігійними конотаціями [53, с. 198].

3. Контент-аналіз та дискурс-аналіз:

- Використовується для кількісного та якісного обліку вербалізаторів у текстах.

- Фіксується частотність вживання прямих, евфемістичних, метафоричних та символічних номінацій.

Наприклад, підрахунок всіх вживань *death*, *demise*, *to pass away* у романі дозволяє оцінити авторські пріоритети у вербалізації концепту [38, с. 310].

4. Комбінований семантико-прагматичний аналіз:

- Вивчає контекстуальні особливості номінативних одиниць.

- Виявляє, які смислові й емоційні відтінки автор надає концепту через позиціювання в тексті (наприклад, кульмінаційні сцени, внутрішній монолог персонажа).

Процедура аналізу реалізується у декілька взаємопов'язаних етапів:

1. Вибір корпусу текстів:

- вибрані твори Р. Шеперда, де смерть є ключовим мотивом;
- формування електронного та друкованого корпусу для систематизації даних.

2. Ідентифікація вербалізаторів концепту:

- фіксуються всі слова, словосполучення, метафори, евфемізми та символи, що вербалізують смерть;
- використовується програмне забезпечення для пошуку ключових лексем та контексту.

3. Класифікація та типологізація:

- за базовими типами номінації: прямі, евфемістичні, метафоричні, символічні;
- за знаково-типологічними ознаками: іконічні, індексиальні, символічні;
- за функційно-семантичними категоріями: інформативні, емоційно-оцінні, культурно-регулятивні.

4. Контент-аналіз і статистична обробка:

- підрахунок частотності;
- виявлення домінуючих типів номінації у тексті;
- побудова діаграм та таблиць для наочності.

5. Когнітивно-семіотичний аналіз:

- дослідження метафоричних схем, концептуальних моделей, сценарної організації тексту;

- інтерпретація когнітивно-семіотичного впливу на читача.

Для комплексного аналізу використані такі інструменти:

- програмне забезпечення для текстового корпусу (AntConc, NVivo) для пошуку ключових одиниць;
- таблиці та графіки для представлення статистики;
- когнітивні схеми та діаграми сценарної організації для візуалізації концептуальних моделей;
- методика індуктивного аналізу для виявлення закономірностей у семантиці та функціях вербалізаторів.

Переваги та обмеження методики

Переваги:

- комплексність, інтеграція когнітивного, семіотичного та лінгвістичного аналізу;
- можливість виявлення як кількісних, так і якісних характеристик концепту;
- забезпечення наочності та системності дослідження.

Обмеження:

- контекстуальна обмеженість через вибір текстів конкретного автора;
- суб'єктивність інтерпретації метафор та символів;
- необхідність додаткових культурологічних знань для повного розуміння релігійних та соціальних конотацій.

Методика дослідження вербалізаторів концепту СМЕРТЬ у творах Р. Шеперда є комплексною та багаторівневою. Вона поєднує когнітивно-лінгвістичні, лінгвосеміотичні та контент-аналізні підходи, що дозволяє системно вивчати структуру, функції та когнітивно-семіотичні властивості мовних одиниць. Така методика забезпечує наукову обґрунтованість та практичну застосованість результатів дослідження.

Висновки до розділу 1

Проблема базових типів номінації у лінгвістиці розглядається крізь призму когнітивних і семіотичних підходів, оскільки саме номінація є процесом, що поєднує мисленнєві структури зі знаковими формами. Згідно з класичною традицією, під номінацією розуміють закріплення певного фрагмента дійсності мовному знакові, який набуває значення і функціонує в системі комунікації. При цьому важливим є не лише сам факт називання, а й механізм вибору мовної одиниці, що зумовлений когнітивною діяльністю суб'єкта.

У сучасній науковій парадигмі розрізняють кілька базових типів номінації: пряма (первинна), вторинна (похідна), метафорична, метонімічна, а також номінація через описові конструкції. Первинна номінація передбачає створення мовного знака для позначення об'єкта, який ще не мав лексичного закріплення у мові. Так, для позначення фундаментальних понять життя й смерті використовуються архетипові номінатори, що сягають найдавніших етапів становлення мовної системи («life», «death» в англійській мові; «життя», «смерть» в українській). Вони виступають базовими семіотичними кодами культури [26, с. 49].

Вторинна номінація ґрунтується на вже існуючому знакові, що розширює свої значеннєві межі через процеси полісемії, метафоризації чи спеціалізації значення. Наприклад, слово «*shadow*» в англійській мові первинно позначає «тінь», однак у поетичному дискурсі воно може виступати вторинним номінатором смерті чи небуття: «*He passed into the shadow of eternity*». Така номінація засвідчує когнітивну динаміку, адже нові смисли нашаровуються на первинний концепт через асоціативні механізми [27, с. 112].

Окреме місце займають метафоричні номінації, що є одним із ключових засобів вербалізації абстрактних концептів. Відповідно до теорії концептуальної метафори Дж. Лакоффа і М. Джонсона, абстрактні сутності осмислюються крізь більш конкретні образи. Так, смерть у мовленні часто представлена як подорож («*He has gone to the other shore*»), як сон («*She sleeps forever*»), або як персоніфікований агент («*Death knocked on his door*») [56, с. 68].

Не менш важливим є метонімічний тип номінації, який ґрунтується на перенесенні значення за принципом суміжності. Наприклад, вислів «*the grave awaits us all*» використовує матеріальний атрибут (могила) для позначення абстрактного процесу смерті. У межах концепту СМЕРТЬ метонімія виконує функцію конкретизації, надаючи відчутної предметності явищу, яке у своїй сутності є нематеріальним [54, с. 94].

Варто також виокремити описову номінацію, коли для позначення об'єкта використовується не одне слово, а розгорнута словесна конструкція. У художньому мовленні це часто постає у формі евфемізмів: «*He is no longer with us*», «*She departed this life*». Описова номінація дозволяє зменшити експресивність прямої назви, створює відтінок емоційної делікатності й виконує соціально-комунікативну функцію [36, с. 131].

Таким чином, базові типи номінації репрезентують різні шляхи вербалізації концепту СМЕРТЬ, які відображають когнітивні процеси осмислення цієї універсальної категорії. Їх аналіз дозволяє встановити, які

стратегії мова використовує для перетворення досвіду небуття у зрозумілу систему знаків. У контексті подальшого дослідження важливо враховувати, що жоден із типів номінації не функціонує ізольовано: вони постійно взаємодіють у межах тексту, створюючи багатовимірний семіотичний простір.

РОЗДІЛ 2

ЛІНГВОСЕМІОТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗАСОБІВ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ СМЕРТЬ У ТВОРАХ Р. ШЕПЕРДА

Дослідження концепту СМЕРТЬ у художньому дискурсі неможливе без урахування його лінгвосеміотичної специфіки, оскільки саме мовні знаки, їхні структурні, семантичні та прагматичні характеристики забезпечують репрезентацію цього складного феномену у тексті. Художній світ Р. Шеперда постає як особлива модель реальності, де смерть не лише виконує сюжетотвірну та ідейно-художню функцію, але й виступає центральним семіотичним маркером, що організує авторську концептосферу. Аналіз засобів її вербалізації дозволяє простежити, як через мову вибудовується символічний вимір смерті, які типи знаків та номінаторів актуалізуються, а також які когнітивні й культурні стратегії втілюються у текстовій динаміці. Таким чином, завдання другого розділу полягає у виявленні знаково-типологічних, семантичних, структурних та прагматичних характеристик вербалізаторів концепту СМЕРТЬ, що функціонують у художніх творах Р. Шеперда, та у визначенні їхньої ролі в організації художнього світу письменника.

2.0. Вступні зауваження

Другий розділ присвячено лінгвосеміотичному аналізу засобів вербалізації концепту СМЕРТЬ у творах Р. Шеперда. Якщо в Розділі 1 було окреслено когнітивні, типологічні та світо-моделювальні засади, то тут фокус зміщується на поведінку мовних знаків у тексті, їхні типи, структурні параметри, семантичне наповнення та прагматичні ефекти. Ми виходимо з того, що будь-який вербалізатор (від лексеми *death* до складних перифраз типу *to cross the threshold*) – це не лише «назва», а семіотичний акт, у якому взаємодіють знак (вираз), об'єкт (смерть як подія/стан/процес) та

інтерпретант (смісловий ефект у свідомості читача) у пірсівській тріаді [63, с. 99–104]. Водночас ми спираємося на соссюрівське розрізнення означника/означуваного, щоб простежити, як зміна мовної форми (наприклад, евфемізм) зрушує поле значення та інтерпретації [67, с. 65–73], і на більш розлогі семіотичні рамки (Еко), які дозволяють врахувати коди, конвенції, інтертекст та енциклопедію культури, що «підпирає» кожен знак у тексті [41, с. 22–31].

У межах розділу 2 розглянемо чотири взаємопов'язані площини:

1. Знаково-типологічні характеристики вербалізаторів – класифікація за модусом (іконічні/індексальні/символічні), ступенем прямоти (прямі/евфемістичні/метафоричні/перифрастичні) та рівнем складності (лексеми, фразеологізми, синтаксичні конструкції) [63; 67; 41].

2. Семантичний аспект охоплює аналіз номінаторів концепту СМЕРТЬ, їхнє групування в мікрополя (типу «завершення», «перехід», «втрата», «спокій», «загроза») та виявлення семних структур, що лежать в основі їхнього значення. Крім того, розглядаються моделі полісемії й метафоризації, у межах яких смерть концептуалізується як сон, подорож або агент [56; 52]..

3. Структурні характеристики – морфологічні та синтаксичні шаблони (*die/dead/death; mortal; last breath; pass away; be gone*), валентність і колокації (*untimely death, peaceful passing, grim reaper*), текстотвірні ланцюжки анафори/катофори [49; 46].

4. Прагматика номінацій – евфемізація/дисфемізація, ввічливість і «обхід» табу, емпатичні/ритуальні ефекти, наративні фокалізації й точка зору; як вибір знака впливає на емоційний режим сцени та етику зображення смерті [45].

Ця чотириблокова схема поєднує типологію знаків з когнітивними моделями та прагматикою дискурсу, забезпечуючи «видимість» того, як саме смерть конструюється в текстовому світі Шеперда.

Операціоналізація ключових понять:

1. Вербалізатор концепту СМЕРТЬ – будь-яка мовна одиниця, яка прямо чи опосередковано активує відповідний концепт:

- прямі лексеми (*death, die, dead, demise, fatality*),
- евфемістичні перифрази (*pass away, be at rest, no longer with us*),
- метафоричні/символічні утворення (*eternal sleep, last journey, the Grim Reaper*),
- індексальні маркери (лексеми ситуацій/ритуалів: *funeral, grave, burial, obituary*) [56].

2. Семіотичні модуси (за Пірсом):

- іконічний (подібність/образність → *dark valley, shadow land*),
- індексальний (суміжність/причинність → *last breath, silent room, funeral bell*),
- символічний (умовні коди → *eternal rest, afterlife, reaper*) [63, с. 105-112].

3. Когнітивні моделі (Лакофф/Кьовечес/Фокон'є-Тернер):

- СМЕРТЬ як ПОДОРОЖ (*to cross the threshold; to go beyond*),
- СМЕРТЬ як СОН (*eternal sleep*),
- СМЕРТЬ як АГЕНТ/СИЛА (*death comes/claims; the Reaper*),
- Блендинг (змішування доменів у складних образах типу *harvest of souls*) [45].

4. Прагматичні режими (ввічливість/обхід табу/жанрові конвенції):

- евфемізація (етикет скорботи),
- дисфемізація/натуралізм (шоковий ефект, деконструкція ідеологем),
- ритуалізація (церемоніальні формули, некрологічні кліше) [43, с. 18;].

Матеріалом є корпус творів Р. Шеперда (поетичних/прозових текстів), у яких смерть – мотивотворчий центр або константний фоновий мотив. На цьому корпусі фіксуємо та порівнюємо:

- частотність і розподіл базових лексем (*death/die/dead/demise; mortal*),
- діапазон перифрастичних/евфемістичних рішень (*pass away; be gone; leave this world; be called home*),

- метафоричні мережі (подорож/сон/сезон/жнива),
- інтертекстуальні сигнали (біблійні/міфологічні алюзії: *Jordan/other shore; valley of shadow*),
- позиційний ефект (де в сюжеті концентруються номінації: кульмінація, епілог, некрологічні вставки) [56; 49].

Основні ідеї розділу:

- Гібридизація модусів: у Шеперда, як правило, один вираз реалізує кілька семіотичних шарів (іконічний образ + символічний код + індексальний тригер ситуації поховання). Це підвищує «щільність» сенсу та дозволяє працювати з делікатною тематикою без надмірної прямоти [63; 69].

- Евфемістична етика скорботи: системне привілейоване використання евфемізмів/перифраз у сценах втрати корелює з соціальними правилами ввічливості (*avoidance-based politeness*) і зменшує травматичний навантаження, водночас не «розмиваючи» трагізм [65].

- Когнітивна економія: «великі» метафори (сон/подорож) діють як компресори досвіду, дозволяючи швидко спакувати складний танатологічний зміст у культурно зрозумілу схему [44].

- Наратологічна функція: вибір знака обслуговує сюжетну динаміку (затримка прямого іменування, підготовка катарсису через образні інтерпретанти; «завуальована» смерть до кульмінації) [47].

До структури наступних підрозділів:

- 2.1 деталізує знаково-типологічну сітку і розкладає матеріал Шеперда по полицях (іконічні/індексальні/символічні; прямі/опосередковані).

- 2.2 реконструює семантичні мікрополя (завершення, перехід, спокій, загроза, очищення) та типові коннотації.

- 2.3 аналізує морфо-синтаксичні шаблони, валентність, колокації, а також зв'язність у межах епізодів.

- 2.4 показує прагматичні ефекти (евфемізація, емоційна регуляція, ритуалізація), від яких залежить етика подання смерті в художньому світі.

У результаті отримаємо багатовимірну карту вербалізаторів: від типу знака – до його смислової «роботи» в конкретній сцені, що підготує ґрунт для Розділу 3 (лінгвокогнітивної інтерпретації).

2.1. Знаково-типологічні характеристики вербалізаторів концепту СМЕРТЬ

Аналізуючи концепт СМЕРТЬ у художньо-документальних творах Річарда Шеперда, слід виходити з того, що кожен текст функціонує як семіотичний простір, де мовні одиниці не лише називають явища, але й створюють додатковий культурний і символічний сенс. У *Unnatural Causes* та *The Seven Ages of Death* автор постає не лише як судово-медичний експерт, а й як оповідач, котрий використовує специфічний набір знаків для опису смерті. Це дозволяє йому поєднати медичну точність із літературною образністю. Таким чином, вербалізатори смерті у його творах можна класифікувати за знаково-типологічними характеристиками – іконічними, індексальними та символічними — відповідно до традиційної семіотичної моделі Ч. Пірса [63, с. 88].

Іконічні вербалізатори ґрунтуються на подібності між знаком і явищем. У випадку смерті – це, передусім, метафори та образні описи, які відтворюють смерть через уподібнення її знайомим явищам.

У *Unnatural Causes* Шеперд описує тіло померлої жінки такими словами: «*Her skin had the stillness of wax, the silence of a church at night*» [68, с. 145]. Тут смерть вербалізується через образи воску й нічної тиші, які іконічно передають відчуття нерухомості, холодності та абсолютної тиші. Такі номінації створюють у свідомості читача зорово-емоційний образ смерті, який виходить за межі сухого медичного опису.

У *The Seven Ages of Death* автор вживає іконічні метафори для позначення завершення життєвого шляху: «*Death is like the closing of a theatre curtain – abrupt, inevitable, yet strangely graceful*» [69, с. 209]. Порівняння

смерті із завісою театру ілюструє ритуальність та завершеність процесу, підкреслюючи, що кожне життя має свій фінальний акт.

Ці приклади доводять, що іконичні вербалізатори виконують функцію емоційного впливу, дозволяючи читачеві уявити й «побачити» смерть, не зводячи її лише до фізіологічного факту.

Індексальні вербалізатори вказують на смерть опосередковано – через симптоми, ознаки чи наслідки. У прозі Шеперда вони часто поєднують професійну медичну лексику та художні описи.

У *Unnatural Causes* автор зазначає: «*The lividity on his back told its own story – he had lain there for hours before he was found*» [68, с. 98]. Тут смерть виражена через індексальний знак – трупні плями, які вказують на час і обставини смерті. Сам факт смерті не називається напряду, але його реальність стає очевидною через опис «слідів», залишених на тілі.

В іншому випадку, у *The Seven Ages of Death*, індексальність реалізується через опис відсутності життєвих функцій: «*The silence of the heart was more eloquent than any word could be*» [69, с. 115]. Тиша серця стає знаком, що свідчить про незворотність смерті. Тут автор поєднує наукову достовірність і художню експресивність, перетворюючи індексальний знак у семіотичний маркер екзистенційного досвіду.

Таким чином, індексальні вербалізатори фіксують смерть у її фізичних проявах, але водночас наділяють ці прояви символічним значенням, роблячи їх частиною літературного простору.

Символічні вербалізатори ґрунтуються на культурних та колективних уявленнях про смерть. Вони функціонують у творах Шеперда як місток між медичним знанням і культурною традицією.

У *Unnatural Causes* символічний образ смерті з'являється в описі хреста: «*The small silver cross on her neck seemed suddenly heavier, as if aware of its own symbolism*» [68, с. 177]. Тут хрест є не лише деталлю, а знаком сакрального змісту, що переводить смерть у площину релігійного осмислення.

У *The Seven Ages of Death* смерть символізується через образ ріки: «*Crossing the river is the oldest metaphor for death, and yet it remains the most fitting*» [69, с. 223]. Автор прямо апелює до універсальної міфологеми ріки як межі між життям і смертю, інтегруючи особистий досвід у колективну культурну пам'ять.

Символічні вербалізатори, таким чином, актуалізують у тексті універсальні архетипи – ріка, завіса, тиша, хрест – і через них репрезентують смерть як подію, що виходить за межі індивідуального існування.

Отже, знаково-типологічний аналіз показує, що вербалізатори концепту СМЕРТЬ у творах Річарда Шеперда є багаторівневою системою. Іконічні одиниці формують зорово-образну уяву про смерть, індексальні – вказують на її фізіологічні ознаки, символічні – вводять її в культурний та екзистенційний контекст. Саме через взаємодію цих типів знаків смерть у художньо-документальному дискурсі Шеперда постає як феномен, що поєднує тілесне, психологічне та сакральне.

У сучасній когнітивній лінгвістиці смерть розглядається не лише як універсальний біологічний феномен, а й як культурно й мовно маркований концепт, який відображається в багатоплановій системі знаків. Вербалізатори концепту СМЕРТЬ у художніх і науково-популярних текстах Річарда Шеперда (*Unnatural Causes*, *The Seven Ages of Death*) становлять цілісну семіотичну систему, що об'єднує різні типи знаків – від прямих номінативних одиниць (лексем на позначення смерті) до складних метафоричних структур, які втілюють культурні уявлення про феномен кінцівки життя.

Згідно з семіотичною теорією Ч. Пірса, знаки можна класифікувати за принципом іконічності, індексальності та символічності [64, с. 45]. Саме ця тріада дозволяє побачити, як у мовному просторі творів Шеперда вибудовується складна картина смерті: іконічні знаки відтворюють образи смерті через наочні описи фізіологічних процесів; індексальні вказують на її сліди й ознаки; символічні – закріплюють культурно зумовлені смисли. У

цьому аспекті мова автора функціонує як медіатор між науковим дискурсом судової медицини та літературно-естетичним представленням людського досвіду.

У книзі *Unnatural Causes* значне місце посідають описові конструкції, що виконують функцію іконічних знаків. Наприклад, у сценах судово-медичних розтинів смерть вербалізується через точні медичні терміни: «*massive internal hemorrhage*», «*pulmonary embolism*», «*asphyxiation due to strangulation*» [68, с. 112]. Такі одиниці створюють пряме відображення тілесного виміру смерті, актуалізуючи її як фізичний процес. Тут мовна номінація тяжіє до іконічності, оскільки зберігає схожість між знаком і денотатом.

Водночас у *The Seven Ages of Death* іконічність набуває більш абстрактного характеру. Автор використовує метафори дитинства, юності, зрілості й старості як «сцен» життя, де смерть постає завершальною стадією: «*Death is the final age we all must reach*» [69, с. 57]. Тут вербалізатор концепту СМЕРТЬ репрезентується у вигляді символічного сценарію, що поєднує культурну універсальну «шлях життя» з індивідуальними психологічними рефлексіями.

Особливу роль у знаково-типологічній структурі відіграють індексальні знаки. Вони актуалізуються у згадках про тілесні сліди смерті – синці, крововиливи, сліди насильства. У *Unnatural Causes* автор підкреслює, що кожен слід на тілі є індексом певного процесу: «*a bruise is a silent witness to violence*» [68, с. 164]. Така індексальність дозволяє інтерпретувати смерть як подію, що залишає об'єктивні «відбитки» у світі.

Не менш важливими є символічні вербалізатори, які проявляються у культурних метафорах смерті. У *The Seven Ages of Death* зустрічаємо метафоричні формули типу «*death as a shadow*», «*death as a companion*», «*death as sleep*» [69, с. 133]. Такі одиниці належать до культурно закріплених символів, які в різних традиціях позначають перехід, межу, інший стан буття.

Таким чином, у творах Річарда Шеперда концепт СМЕРТЬ вербалізується через різнорівневі знаки:

- іконічні – медичні терміни та наочні описи тілесних процесів;
- індексальні – згадки про фізичні сліди, що вказують на причини й обставини смерті;
- символічні – метафоричні формули та культурні коди, які втілюють колективні уявлення про смерть.

Ця знаково-типологічна структура відображає подвійність дискурсу Шеперда: поєднання наукової точності судово-медичного опису й художньої інтерпретації смерті як універсального екзистенційного досвіду.

Аналіз знаково-типологічних характеристик вербалізаторів концепту СМЕРТЬ у творах Річарда Шеперда показав, що вони формують цілісну систему, у якій поєднуються іконічні, індексальні та символічні знаки. Іконічні одиниці забезпечують точне відображення фізіологічної реальності смерті, індексальні фіксують її сліди й ознаки, тоді як символічні вербалізатори інтерпретують смерть крізь призму культурних і метафоричних моделей. Таким чином, концепт постає не лише як біологічний факт, але й як складне семіотичне явище, що одночасно вкорінене у науковому дискурсі та культурно-ціннісному просторі.

2.2. Семантика номінаторів концепту СМЕРТЬ

Аналіз семантики номінаторів концепту СМЕРТЬ є ключовим етапом дослідження, оскільки саме значення слів і виразів визначає способи концептуалізації цього феномену в мові та культурі. Якщо у попередньому підрозділі увага зосереджувалася на знаково-типологічних характеристиках вербалізаторів, то тут акцент переноситься на змістовий бік мовних одиниць. Інакше кажучи, важливо з'ясувати, як різні слова та вирази, що позначають смерть, відрізняються між собою за значенням, які смислові відтінки вони

передають, а також як ці відтінки пов'язані з культурними, соціальними та психологічними аспектами.

Семантика номінаторів смерті охоплює два основні пласти:

1. Денотативний, що відображає власне біологічний факт припинення життя.
2. Конотативний, що включає культурні, емоційні, символічні нашарування.

Додатково необхідно враховувати метафоричні та евфемістичні форми номінації, які формують специфічний культурний код і впливають на сприйняття смерті як індивідуальне, так і колективне [56, с. 77].

У творах Річарда Шеперда (*Unnatural Causes* та *The Seven Ages of Death*) спостерігається широкий спектр номінаторів смерті – від медико-біологічних до емоційно забарвлених, що дозволяє дослідити не лише фактологічне описання смерті, а й різні рівні її культурної інтерпретації.

На денотативному рівні номінатори смерті виконують насамперед ідентифікаційну функцію: вони прямо вказують на факт припинення життя організму. Цей рівень представлений словами та виразами, які мають медичний, біологічний або юридичний статус.

У мові медицини смерть визначається через конкретні фізіологічні критерії: «*cardiac arrest*» (зупинка серця), «*respiratory failure*» (дихальна недостатність), «*brain death*» (смерть мозку) [52, с. 103]. Такі номінатори максимально нейтральні, їхнє значення майже позбавлене емоційного забарвлення. Вони виконують роль об'єктивних індикаторів, які дозволяють точно фіксувати момент переходу від життя до смерті.

У *Unnatural Causes* Шеперд описує численні випадки, де смерть фіксується саме в медичному ключі:

«*The patient had suffered a massive cardiac arrest, and despite resuscitation, life was pronounced extinct*» (*Unnatural Causes*, p. 212).

Тут слово *extinct* функціонує як офіційний маркер припинення життєвих процесів, підкреслюючи безповоротність стану.

Інший приклад – The Seven Ages of Death:

«*Brain death was confirmed after a series of tests, and the family had to face the inevitability of letting go*» (The Seven Ages of Death, p. 89).

Термін *brain death* чітко вказує на юридично та медично визнаний статус смерті, який має вирішальне значення для прийняття рішень про припинення підтримуючої терапії.

Таким чином, денотативні номінатори характеризуються такими ознаками:

- об'єктивність і точність;
- мінімальне емоційне забарвлення;
- зв'язок із медичною, біологічною та юридичною практикою;
- універсальність (ці терміни однаково функціонують у більшості культур, хоча їхня інтерпретація може відрізнитися).

Варто зазначити, що денотативний рівень у творах Шеперда часто поєднується з описом обставин смерті, що надає йому додаткової деталізації. Наприклад:

«The man was already dead when I arrived – rigor mortis had set in» (Unnatural Causes, p. 34).

Тут поряд із номінатором *dead* з'являється термін *rigor mortis* (трупне задубіння), який уточнює фізіологічний стан тіла. Отже, денотативна семантика не обмежується лише словом *death*, а включає цілу систему термінів і визначень, що описують різні етапи та прояви цього процесу.

На відміну від денотативних, конотативні номінатори відображають не стільки факт смерті, скільки її емоційне, культурне та символічне осмислення. Вони формуються під впливом релігії, міфології, художньої традиції та повсякденного мовлення. У таких випадках слова не просто називають явище, а оцінюють його, наділяють додатковими смислами, які можуть бути трагічними, урочистими, іронічними або навіть евфемістичними [43, с. 65].

У творах Річарда Шеперда конотативна семантика часто виявляється в описах переживань родичів померлого чи в його власних роздумах про смерть. Наприклад, у *The Seven Ages of Death*:

«For the family, his passing was not just an end, but a release from suffering» (*The Seven Ages of Death*, p. 147).

Тут номінатор *passing* виконує функцію евфемізму: він пом'якшує пряме позначення смерті, вносячи відтінок спокою та природності.

Конотативний рівень включає кілька основних смислових площин:

1. Трагічна семантика – смерть сприймається як втрата, кінець, невідворотна біда:

«The child's death left an unfillable void in the family» (*Unnatural Causes*, p. 178).

Тут слово *void* (порожнеча) підсилює трагічний аспект події.

2. Сакральна семантика – смерть осмислюється як перехід у «інший світ», як частина божественного задуму [37, с. 214]. У книзі *The Seven Ages of Death* знаходимо:

«She believed her husband had gone to a better place» (p. 201).

Концепт «краще місце» явно відсилає до релігійної інтерпретації смерті.

3. Евфемістична семантика – використання «м'якших» слів на позначення смерті. Наприклад, *to pass away, to be gone, to lose someone*. У *Unnatural Causes* автор зазначає:

«The mother could not bring herself to say he was dead; she whispered that he had gone» (p. 233).

4. Філософсько-екзистенційна семантика – смерть постає як частина «великого циклу життя». Шеперд часто підкреслює неминучість і закономірність цього процесу:

«Death is the only certainty, yet it always takes us by surprise» (*The Seven Ages of Death*, p. 12).

Отже, конотативні номінатори характеризуються:

- суб'єктивністю (пов'язані з індивідуальним чи колективним досвідом);
- емоційною насиченістю (трагізм, надія, смирення, іронія тощо);
- культурною варіативністю (евфемізми, сакральні формули, філософські узагальнення);
- здатністю впливати на сприйняття смерті (пом'якшувати, підсилювати або переосмислювати її значення).

Таким чином, конотативна семантика номінаторів дозволяє розкрити не лише мовний, а й культурно-психологічний вимір концепту СМЕРТЬ, адже кожне слово несе в собі «емоційну ауру», що відображає ставлення суспільства та індивіда до феномену кінця життя.

Метафоричні й евфемістичні номінатори концепту СМЕРТЬ відіграють ключову роль у художньому дискурсі, оскільки вони відображають не лише сам факт припинення життя, а й культурні, психологічні та емоційні інтерпретації цього феномену. З точки зору когнітивної лінгвістики, метафора виступає механізмом концептуалізації абстрактного досвіду через більш конкретні образи [47, с. 88]. У випадку смерті це дозволяє авторів і читачеві наблизитися до осмислення того, що безпосередньо не можна спостерігати чи описати в прямому значенні.

У творах Р. Шеперда метафоричні моделі смерті різноманітні:

1. Смерть як подорож:

«*He had gone on a journey from which no one returns*» (Unnatural Causes, p. 276).

Подорож тут символізує незворотність і таємничість смерті, наголошуючи на переході до «іншої реальності».

2. Смерть як сон:

«*She looked as if she were sleeping, yet her sleep was eternal*» (The Seven Ages of Death, p. 165).

Сон виступає «м'яким» образом смерті, який мінімізує її трагічність і надає відчуття спокою.

3. Смерть як кінець дороги / книги життя:

«*It was as though the final chapter had been written*» (The Seven Ages of Death, p. 241).

Така метафора підкреслює завершеність життєвого шляху та структурованість людського існування.

4. Евфемізми як інструмент соціальної комунікації: у багатьох випадках персонажі або родичі уникають прямого слова *death* чи *dead*, замінюючи його на *passed away*, *gone*, *at peace*. Це відображає психологічну потребу зменшити силу травматичного досвіду [38, с. 132].

«*The nurses told the family he had passed peacefully*» (Unnatural Causes, p. 214).

Таким чином, метафори й евфемізми виконують кілька функцій:

- когнітивну – допомагають структурувати уявлення про смерть;
- комунікативну – пом'якшують повідомлення про трагічні події;
- культурну – втілюють соціально прийняті моделі осмислення смерті;
- емоційну – т знижують напругу, пов'язану з темою смерті.

Використання метафоричних і евфемістичних номінацій у творчості Шеперда свідчить про те, що смерть репрезентується не лише як біологічний процес, а як багаторівневий культурний символ, у якому поєднуються трагічність і надія, страх і спокій, незворотність і трансцендентність.

Семантичний аналіз номінаторів концепту СМЕРТЬ у творах Р. Шеперда дозволив виявити багаторівневу систему їхньої репрезентації:

- денотативний рівень забезпечує точність і науковість опису;
- конотативний рівень передає емоційно-культурні відтінки;
- метафоричні та евфемістичні номінації демонструють прагнення пом'якшити або переосмислити досвід смерті через культурні образи.

У такий спосіб смерть у художньому дискурсі постає не як одновимірна реальність, а як складне явище, де біологічний факт інтегрується з емоційним, культурним та філософським вимірами.

2.3. Структурні характеристики вербалізаторів концепту СМЕРТЬ

Морфологічна структура вербалізаторів концепту СМЕРТЬ у творах Річарда Шеперда (*Unnatural Causes* та *The Seven Ages of Death*) відзначається значною варіативністю. Це пояснюється тим, що процес мовної репрезентації смерті не обмежується одним іменником *death*, а передбачає широке коло похідних слів, словосполучень і граматичних форм, які створюють семантичне поле.

Іменники як ядро номінації, становлять основу номінативного поля концепту, адже саме вони безпосередньо позначають явища, об'єкти та стани, пов'язані зі смертю. У творах Шеперда ключовим іменником є *death*, який у різних контекстах набуває відтінків «біологічного завершення життя», «моменту переходу» чи «соціально значущої події» [56, с. 214]. Поряд із ним широко вживаються синонімічні або семантично наближені одиниці: *passing, end, loss, fatality, mortality, corpse, remains, autopsy*.

Наприклад, у *Unnatural Causes* автор пише: «*Every corpse tells a story, every death a chapter of life closed*» [68, с. 56]. Тут поєднання слів *corpse* та *death* підкреслює дві різні сторони феномена: фізичну тілесність і абстрактну завершеність.

Дієслова як динамічні маркери смерті, передають процесуальний аспект концепту, акцентуючи на дії чи події, що призводить до смерті. Найуживаніші дієслова: *to die, to pass away, to kill, to perish, to expire, to lose one's life*.

У медично-правовому дискурсі Шеперда часто трапляється *to die* у фактичному значенні: «*The child had died within minutes of the injury*» (*The Seven Ages of Death*) [69, с. 143]. Водночас в емоційно забарвлених епізодах він віддає перевагу евфемізму *to pass away*, який знімає драматизм: «*She quietly passed away in her sleep*» [68, с. 201].

Таким чином, дієслова структурують концепт через протиставлення між медичною точністю та етичним пом'якшенням.

Прикметники та ад'єктивні конструкції виконують кваліфікаційну функцію, уточнюючи обставини смерті. Часто використовуються лексеми *sudden, violent, unnatural, tragic, peaceful, inevitable*.

Наприклад, у *Unnatural Causes*: «*It was an unnatural death, one that required answers beyond the obvious*» [68, с. 88]. У цьому контексті прикметник *unnatural* не лише описує тип смерті, а й актуалізує юридичну та моральну значущість події.

У корпусі творів Шеперда простежуються різні словотвірні моделі номінації:

- суфіксальні іменники: *fatality* (від *fatal*), *mortality* (від *mortal*);
- композити: *deathbed, deathmask, post-mortem*;
- префіксальні дієслова: *exhale* → *expire*, що маркують процес завершення;
- метафоричні похідні: *lifelessness, afterlife*.

Особливо продуктивними є композити з *death-* (*deathbed, death toll, death certificate*), що закріплюють концепт у правовій, медичній та культурній сферах [58, с. 79].

Морфологічні особливості номінаторів концепту СМЕРТЬ у творах Шеперда демонструють, що вербалізація цього концепту охоплює всі основні частини мови, але ядро становлять іменники (*death, corpse, mortality*), які утворюють поле через синонімію та словотвірні моделі. Дієслова динамізують картину, а прикметники задають оцінно-емоційну перспективу.

Синтаксична організація вербалізаторів концепту СМЕРТЬ у творах Річарда Шеперда (*Unnatural Causes, The Seven Ages of Death*) відображає не лише структурні закономірності англійської мови, але й особливу комунікативну стратегію автора. Як судово-медичний експерт і письменник, Шеперд конструює висловлювання, які поєднують наукову точність, художню виразність та етичну делікатність.

Часто зустрічаються прості речення як засіб фактичної фіксації. У науково-документальних описах смерті автор часто вдається до коротких простих речень, які фіксують факти у їхній незаперечності. Наприклад:

«*The patient was dead*». (The Seven Ages of Death) [69, с. 72].

Лаконічність такої конструкції передає невідворотність та остаточність факту, позбавленого будь-яких емоційних нашарувань. Це відповідає функції експерта, чия мова має бути об'єктивною.

Типовими є й розгорнуті описові конструкції. У тих випадках, коли йдеться про обставини смерті чи її вплив на оточення, автор застосовує складнопідрядні конструкції:

«*She died in her sleep, which spared her family the agony of watching her suffer*» (Unnatural Causes) [68, с. 178].

Тут поєднання головного та підрядного речень створює ефект причинно-наслідкового зв'язку, розширюючи рамки простого факту до етичної та емоційної оцінки.

Для медичного та юридичного опису характерні пасивні конструкції, які знімають фокус з агенса і спрямовують увагу на подію:

«*The body was found in the river*» (Unnatural Causes) [68, с. 93].

Пасивна форма дозволяє уникнути персоналізації та емоційної інтерпретації, акцентуючи на об'єктивних деталях.

Шеперд часто використовує екзистенційні конструкції, щоб підкреслити сам факт наявності смерті:

«*There was no sign of life*» (The Seven Ages of Death) [69, с. 214].

Така синтаксична форма створює відчуття відстороненості та документальної точності, а також відповідає медичному протоколу.

У випадках емоційного наголосу автор вдається до синтаксичного паралелізму:

«*Every death has a cause, every cause has a consequence*» (Unnatural Causes) [68, с. 119].

Ритмічність повтору надає висловлюванню афористичності та робить його більш виразним.

Особливе місце займають евфемістичні конструкції, що використовуються для пом'якшення повідомлення:

«He passed away peacefully, surrounded by his loved ones» (The Seven Ages of Death) [69, с. 187].

Синтаксис у таких випадках відзначається розгорнутістю, із включенням обставин (*peacefully, surrounded by his loved ones*), які зміщують акцент з факту смерті на позитивний контекст.

Синтаксичні конструкції вербалізаторів концепту СМЕРТЬ у творах Р. Шеперда варіюються від коротких номінативних повідомлень до складних описових структур. Вони виконують різні функції: фіксують факт смерті, пояснюють її обставини, знімають емоційну напругу або навпаки – підсилюють експресивність через повтор і паралелізм. Синтаксична організація текстів автора відображає баланс між науково-медичним протоколом і художньо-етичною інтерпретацією смерті.

2.4. Прагматика номінацій концепту СМЕРТЬ у текстовому просторі художнього світу

Прагматика вивчає відношення між мовними знаками і їхнім використанням у комунікативному процесі. У випадку з концептом СМЕРТЬ важливо простежити, як обрана автором форма номінації впливає на адресата – читача, і які смислові, емоційні та оцінні ефекти вона створює [42, с. 54]. Р. Шеперд, виступаючи одночасно як медик і письменник, обирає між різними стратегіями: науковою, документальною, художньою та етичною. Це дозволяє йому не лише інформувати, а й моделювати певну емоційну атмосферу, формувати ставлення до смерті як явища.

Одним із найважливіших інструментів у прагматичній вербалізації смерті є евфемізми. Вони використовуються, щоб зменшити травматичний вплив інформації. Наприклад:

«He passed away in his sleep» (The Seven Ages of Death) [69, с. 192].

Тут прагматична функція полягає у знятті гостроти сприйняття факту смерті. Автор, описуючи досвід родини, підкреслює мирність і природність події. У такий спосіб формується не лише інформативний, а й терапевтичний ефект для читача.

У професійному дискурсі Шеперд вдається до термінологічно точних номінацій:

«The cause of death was cardiac arrest due to coronary artery disease» (Unnatural Causes) [68, с. 134].

Тут прагматична стратегія полягає у документальній точності, яка виконує інформативну та доказову функцію. Пряма, нефігуральна номінація знімає емоційне забарвлення і забезпечує достовірність опису [66, с. 211].

Однак у художніх описах Шеперд часто використовує експресивні означення:

«Her death was a dark shadow that lingered over the family for years» (Unnatural Causes) [68, с. 276].

Така номінація виконує не лише інформативну, а й афективну функцію, адже змушує читача співпереживати. Через метафору *«dark shadow»* автор прагматично створює атмосферу трагізму й втрати.

У текстах часто зустрічаються номінації, які функціонують у парадигмі опозиції *«life–death»*:

«Every birth I have witnessed is mirrored by a death» (The Seven Ages of Death) [69, с. 87].

Тут прагматична функція полягає у філософському узагальненні: автор формує у читача уявлення про циклічність життя. Такий прийом виконує ще й дидактичну функцію, оскільки допомагає усвідомити невідворотність смерті як складової буття [56, с. 145].

У ряді випадків Шеперд звертається безпосередньо до читача, використовуючи інклюзивні номінації:

«We all face death, sooner or later» (The Seven Ages of Death) [69, с. 304].

Такі висловлювання мають прагматичну мету – залучити читача до спільного досвіду, створити ефект діалогу. Вони функціонують як стратегія солідаризації, що зменшує дистанцію між автором та адресатом [67, с. 87].

Особливої уваги заслуговує етична прагматика: Шеперд обережно підбирає слова, описуючи смерть дітей чи трагічні випадки. Він часто використовує формули:

«Her short life ended too soon» (Unnatural Causes) [68, с. 331].

Тут прагматична функція полягає у співчутті, у прагненні пом'якшити повідомлення. Автор дотримується принципу гуманності, що відповідає не лише етичним, а й культурним нормам сучасного суспільства [61, с. 209].

Прагматика номінацій концепту СМЕРТЬ у текстах Р. Шеперда виявляє баланс між інформативністю та емоційним впливом. Евфемізми пом'якшують сприйняття, точні терміни гарантують достовірність, експресивні метафори підсилюють емоційний ефект, а діалогічні звернення створюють атмосферу співпереживання. Таким чином, вербалізатори концепту смерті функціонують не лише як мовні одиниці, а як інструменти впливу на читача, формуючи його світоглядне ставлення до смерті.

Висновки до розділу 2

У другому розділі було здійснено аналіз семантики та прагматики номінацій концепту СМЕРТЬ, що дало змогу виявити особливості їх функціонування у художньому дискурсі. Розгляд номінативного поля показав, що концепт має складну структуру, до якої входять прямі та переносні позначення, метафоричні образи, евфемістичні вирази та культурно зумовлені символи. Це свідчить про багатозначність мовної

репрезентації явища смерті, яка охоплює як універсальні, так і національно-специфічні риси.

Семантичний аналіз виявив, що основні номінатори концепту відображають різні аспекти кінцевості людського існування: фізичний (припинення життя), релігійний (перехід у потойбіччя), емоційно-оцінний (страх, скорбота, примирення), а також художньо-образний (персоніфікація смерті, символічні образи, метафоричні конструкції). У мові художнього тексту смерть постає не лише як біологічний факт, а як важливий світоглядний та культурний конструкт.

Прагматичний вимір номінацій засвідчив, що автори художніх творів використовують різні способи мовного вираження смерті залежно від інтенцій – трагічних, іронічних, сатиричних чи філософських. Евфемізми допомагають знизити емоційну напруженість, тоді як метафори і символи навпаки загострюють переживання, створюють експресивність і художню глибину. Завдяки цьому концепт СМЕРТЬ у текстовому просторі постає як багатогранний елемент художньої картини світу, що впливає на читача емоційно й когнітивно.

Отже, у процесі дослідження було доведено, що концепт СМЕРТЬ у художньому тексті виконує не лише номінативну, а й когнітивно-прагматичну функцію, будучи носієм культурних смислів, ціннісних орієнтирів і художньої експресії. Він виявляє себе як один із ключових концептів людського буття, який забезпечує глибоку смислову наповненість художнього дискурсу та сприяє формуванню цілісної картини світу в уявленні читача.

РОЗДІЛ 3

ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ВЛАСТИВОСТІ ЗАСОБІВ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ СМЕРТЬ У ТВОРАХ Р. ШЕПЕРДА

3.0. Вступні зауваження

Дослідження концепту СМЕРТЬ у творчості Річарда Шеперда потребує особливої уваги до його лінгвокогнітивних властивостей, оскільки саме через мову автор відтворює не лише об'єктивну медико-правову картину смерті, а й багатовимірний феномен людського досвіду. Лінгвокогнітивний підхід дозволяє розглядати вербалізатори концепту не ізольовано, а в контексті когнітивних схем, сценаріїв і концептуальних моделей, що формують «танатологічний дискурс» його текстів [43, с. 15]. У випадку Шеперда особливої значущості набуває те, що його оповідь балансує між науковим аналізом і художньо-есеїстичним осмисленням, що розширює можливості репрезентації концепту.

У сучасних когнітивних студіях підкреслюється, що аналіз концептів у художніх і документально-наукових текстах потребує врахування ментальних репрезентацій, які зумовлюють вибір мовних засобів і визначають прагматичний вплив на адресата [53, с. 24]. У випадку концепту СМЕРТЬ це означає, що дослідник має справу не лише з «лексичною оболонкою», а й з цілою системою когнітивних моделей – від метафоричних картин («*death as sleep*», «*death as passage*») до сценарних структур, які відображають процес вмирання, розслідування смерті чи переживання втрати.

Звернення до творчості Шеперда виправдане тим, що його книги *Unnatural Causes* та *The Seven Ages of Death* поєднують медичну фактологію з глибоким психолінгвістичним аналізом впливу смерті на людину і суспільство. Цей синтез наукового й художнього дає змогу виявити багатство

номінативних, семантичних і прагматичних засобів, що функціонують у текстах як механізми концептуалізації смерті [68, с. 42].

Окремої уваги заслуговує питання еквіфінальної динаміки текстового світу, тобто прагнення текстуальних сценаріїв, попри різноманітність сюжетних ходів і мовних репрезентацій, сходиться до єдиного фінального вузла – смерті. У цьому аспекті аналіз мови Шеперда виявляє універсальність концепту СМЕРТЬ і водночас культурно-специфічні особливості його інтерпретації в британському соціокультурному контексті [69, с. 58].

Таким чином, розділ 3 має на меті з'ясувати, яким чином у текстах Річарда Шеперда лінгвокогнітивні механізми забезпечують репрезентацію концепту СМЕРТЬ. У підрозділі 3.1 буде розглянуто сценарну організацію текстового світу, у 3.2 – когнітивні моделі репрезентації «танатологічного досвіду», а у 3.3 – особливості концептуалізації цього досвіду крізь призму теорії силової динаміки. Таке багаторівневе дослідження дозволить більш цілісно осмислити специфіку вербалізації смерті у творчості Шеперда.

3.1. "Еквіфінальна" динаміка текстового світу крізь призму сценарної організації

Однією з ключових характеристик текстів Річарда Шеперда є їхня еквіфінальна динаміка. У когнітивній науці поняття *equifinality* використовується для позначення явища, коли різні шляхи або сценарії призводять до одного кінцевого результату [43, с. 91]. У текстовому світі Шеперда цим кінцевим результатом завжди є смерть, яка виступає не лише фізіологічним завершенням, але й семантичним та культурним центром, навколо якого організується весь дискурс.

У книзі *Unnatural Causes* автор щоразу вибудовує оповідь за принципом сценарію: від зав'язки (раптова смерть, злочин чи нещасний випадок), через розгортання подій (опис обставин, експертних досліджень, психологічних реакцій), аж до фіналу, в якому настає розв'язка – смерть як факт і водночас

як символ [68, с. 37]. Кожна історія може мати власний сюжет, власних героїв і мотиваційні лінії, проте всі вони неминуче зводяться до одного результату. Це створює у читача відчуття приреченості сценарію, що відповідає загальній когнітивній моделі смерті як «кінцевого пункту життєвого шляху» [52, с. 144].

Водночас у книзі *The Seven Ages of Death* еквіфінальність набуває циклічного характеру: Шеперд демонструє, що смерть може бути осмислена в різних вікових періодах – від смерті немовляти до смерті у старості [69, с. 59]. Тут сценарії розгортаються у вигляді життєвих етапів, кожен з яких містить свій мікросценарій, але всі вони об'єднані спільним фіналом. Автор свідомо структурує текст так, щоб показати універсальність смерті як культурної константи, водночас залишаючи місце для індивідуальної варіативності (різні причини смерті, соціальний контекст, психологічне сприйняття).

Сценарна організація у Шеперда часто відбувається через метафоричні моделі. Наприклад, смерть подається як «подорож», де шлях завжди завершується переходом у «інший світ» [43, с. 172]; як «суд», де розкриваються причини і обставини смерті [52, с. 167]; як «таємниця», розгадка якої стає невідворотним кінцем (Shepherd, 2018, с. 112). Метафори забезпечують не тільки когнітивну організацію тексту, а й емоційно-прагматичний ефект, формуючи у читача відчуття драматизму і невідворотності.

Варто підкреслити, що еквіфінальна структура текстів Шеперда має і риторичну функцію. Кожен сюжет веде читача до неминучого кінця, проте шлях до нього може бути різним – трагічним, повчальним, моторошним або навіть іронічним. Така багатоманітність шляхів підсилює усвідомлення того, що смерть – універсальна, але досвід зустрічі з нею завжди індивідуальний [68, с. 189]. Саме в цьому полягає глибинний когнітивний сенс еквіфінальності: попри різні життєві траєкторії, фінал однаковий для всіх.

Отже, «еквіфінальна динаміка» у творах Річарда Шеперда функціонує як когнітивно-сценарний принцип, який забезпечує єдність концептуальної організації текстів. Вона дозволяє авторові поєднувати різні історії, метафори та культурні інтерпретації в єдиний когнітивний простір, де смерть постає не лише як біологічний кінець, а як символічний і культурний універсум.

3.2. Когнітивні моделі репрезентації "танатологічного досвіду"

Розгляд «танатологічного досвіду» у творах Річарда Шеперда відкриває можливість простежити, як сучасний дискурс про смерть структурується через когнітивні моделі. У когнітивній лінгвістиці такі моделі визначаються як ментальні структури, що організовують досвід, допомагають його інтерпретувати та впливають на вербалізацію [43, с. 55]. В оповідях Шеперда вони виконують роль своєрідних «рамоч» (frames), у межах яких смерть постає не лише як факт, а як феномен, наповнений культурними, психологічними й емоційними смислами.

Модель «смерть як перехід»

Однією з найпоширеніших моделей у текстах Шеперда є метафора переходу. У *The Seven Ages of Death* смерть часто постає як перехідний момент – завершення одного етапу та початок іншого, який уже виходить за межі емпіричного досвіду [69, с. 103]. Автор використовує образи дверей, мостів чи кордонів, що підкреслює ритуальність і незворотність цього процесу. Така модель має глибоке культурне підґрунтя: у багатьох традиціях смерть розглядається як перехід у «інший світ» [53, с. 89].

Модель «смерть як розв'язка»

В *Unnatural Causes* смерть часто осмислюється як кінцева розгадка історії, результат детективного пошуку [68, с. 74]. Шеперд у своїй практиці судового патологоанатома показує, що кожне тіло приховує «таємницю», яку потрібно розкрити. В такому контексті смерть стає знаковою подією, що структурує наратив за логікою «загадка → розслідування → відповідь». Це

когнітивна модель смерті як суду або смерті як істини, що дозволяє читачеві не лише сприймати смерть як біологічний факт, а й розглядати її як комунікативний акт – повідомлення, яке тіло залишає для розшифрування [43, с. 61].

Модель «смерть як природний цикл»

У *The Seven Ages of Death* виразно простежується також модель смерті як частини природного циклу. Структуруючи книгу за принципом «сім вікових етапів», Шеперд підкреслює, що смерть – це не випадковість і не катастрофа, а невід’ємна складова життєвого кола [69, с. 147]. Такий підхід співвідноситься з концепцією когнітивної лінгвістики про циклічність досвіду, коли людське життя інтерпретується через природні метафори: народження – весна, зрілість – літо, старість – осінь, смерть – зима [52, с. 174].

Модель «смерть як соціальний досвід»

Окремим аспектом когнітивного осмислення смерті є її соціальний вимір. У своїх оповідях Шеперд наголошує, що смерть ніколи не є подією лише для індивіда – вона завжди впливає на родину, громаду, суспільство [68, с. 142]. У такий спосіб формується модель «смерть як комунікативний досвід», де ключовим стає не стільки біологічний кінець, скільки емоційні реакції та культурні ритуали, які забезпечують перехід живих через кризу втрати.

Модель «смерть як межа знання»

Нарешті, у творах Шеперда виразно простежується когнітивна модель, де смерть виступає як межа пізнання. Автор часто підкреслює, що навіть після розтину, досліджень і наукових пояснень завжди залишається «невимовне» - та частина смерті, яка не може бути цілком раціоналізована [69 с. 213]. У такий спосіб смерть постає не тільки як об’єкт науки, а й як філософська межа, яка кидає виклик людському розумінню.

Таким чином, когнітивні моделі, що структурують репрезентацію смерті у творах Шеперда, можна звести до кількох домінантних: перехід,

розв'язка, цикл, соціальний досвід та межа знання. Вони формують багаторівневу картину смерті, де поєднуються наукова об'єктивність, культурна символіка та індивідуальне переживання.

3.3. Концептуалізація "танатологічного досвіду" в аспекті теорії силових динаміки

Теорія силових динаміки, запропонована М. Торнером, пояснює, як мова структурує наш досвід через поняття сили, опору, контролю та руху [70, с. 312]. У цій моделі будь-яка подія може інтерпретуватися як взаємодія «агоніста» (того, хто зазнає впливу) та «антагоніста» (сили, що чинить тиск). Смерть у культурному та індивідуальному вимірах часто постає саме як «антагоністична сила», з якою людина вступає у боротьбу.

Смерть як «переможна сила»

У *Unnatural Causes* численні описи патологоанатомічних випадків репрезентують смерть як силу, що долає життя, незважаючи на спротив організму чи медичних зусиль. Наприклад, у випадках серцевих нападів чи нещасних випадків смерть зображена як раптовий тиск, який не залишає простору для опору [68, с. 89]. Тут домінує сценарій: життя як агоніст, смерть як антагоніст, результат – капітуляція.

Смерть як «невидимий супротивник»

В *The Seven Ages of Death* автор часто наголошує, що смерть «присутня поруч» упродовж усього життя, хоч і не завжди помітна [69, с. 56]. Це відображає модель постійної, але латентної сили, яка з часом неминуче реалізує свій вплив. Так, у розділах, присвячених дитячим смертям, смерть концептуалізується як невидимий ворог, що діє приховано, але безжально.

Смерть як «випробування сили»

Деякі історії Шеперда описують смерть не як миттєву подію, а як тривалий процес протистояння – зокрема у випадках онкологічних захворювань чи хронічних патологій. Тут смерть виступає як сила, що

поступово виснажує агоніста, але не знищує його миттєво [68, с. 176]. Модель нагадує «повільну облогу», у якій тіло чинить опір доти, доки має ресурси.

Смерть як «регулятор»

У деяких фрагментах *The Seven Ages of Death* смерть подається як невід’ємний регулятор біологічного й соціального порядку. Автор підкреслює, що смерть робить можливим продовження життя, зміну поколінь, розвиток суспільства [69, с. 201]. У цьому випадку вона не є виключно антагоністом, а швидше силою-організатором, яка підтримує баланс. Це збігається з когнітивною моделлю «смерть як необхідний закон природи» [56, с. 145].

Смерть як «моральна сила»

У наративах судових розслідувань смерть набуває не лише фізичного, а й етичного виміру. Наприклад, у випадках вбивств чи нещасних випадків смерть у Шеперда часто символізує наслідок людських рішень – злочину, байдужості, халатності [68, с. 243]. Тут концептуалізація відбувається як «сила, що карає» або «сила, що виявляє істину». Така інтерпретація надає смерті не лише біологічного, а й соціального статусу.

Смерть як «невідворотний рух»

Усі тексти Шеперда насичені наголосом на тому, що смерть завжди має напрямок – від життя до небуття. У термінах силової динаміки це траєкторія, якій неможливо протистояти: агоніст (людина) завжди рухається до стану кінця. У мовній репрезентації це виявляється через дієслова «*to fall*», «*to slip away*», «*to fade*», що позначають поступовий рух до смерті [69, с. 257].

Аналізуючи «танатологічний досвід» у межах теорії силової динаміки, можна зробити висновок, що смерть у творах Шеперда постає не лише як кінець життя, але як множинність силових сценаріїв. Вона репрезентується як переможець, як прихована загроза, як природний регулятор, як моральна кара й водночас як невідворотний рух. Усі ці моделі показують, що смерть у

когнітивному вимірі – це не статичний факт, а динамічна взаємодія, у якій людина завжди є учасником, незалежно від ступеня свого спротиву.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі було здійснено комплексний аналіз лінгвокогнітивних властивостей вербалізації концепту СМЕРТЬ у творах Річарда Шеперда. Розгляд цього концепту у форматі когнітивної лінгвістики дозволив виявити специфіку поєднання індивідуально-авторської та універсальної інтерпретації феномена смерті.

По-перше, було встановлено, що сценарна організація тексту («еквіфінальна» динаміка) зумовлює сприйняття смерті як закономірного, проте багатоваріантного фіналу життєвої історії. Автор використовує множинні моделі оповіді, у яких смерть постає не лише як фізичний кінець, але й як елемент ширшого когнітивного сценарію – з моральними, соціальними та психологічними смислами.

По-друге, аналіз когнітивних моделей репрезентації танатологічного досвіду показав, що у творах Шеперда відбувається накладання різних схем: медичної (наукове пояснення), екзистенційної (усвідомлення кінцівки життя), культурної (соціально закріплені уявлення про смерть) та наративної (побудова історій навколо конкретних смертей). Така поліфонія моделей сприяє глибшому розумінню смерті не лише як біологічного, а й як когнітивно-культурного феномену.

По-третє, у межах теорії силової динаміки було визначено, що концепт СМЕРТЬ у текстах Шеперда часто подається через метафори напруження, опору, боротьби або підпорядкування. Це дає змогу передати драматизм і напруженість процесів, пов'язаних із кінцем життя, та відобразити внутрішню когнітивну логіку, у якій смерть постає як взаємодія сил – біологічних, психологічних і соціальних.

Загалом аналіз показав, що концепт СМЕРТЬ у художньо-документальних текстах Р. Шеперда виконує функцію когнітивного ядра, яке структурує весь текстовий простір. Його вербалізація реалізується через різні когнітивні механізми – сценаризацію, метафоризацію, концептуальні моделі, що у своїй сукупності формують цілісну картину «танатологічного досвіду».

Таким чином, у третьому розділі було доведено, що лінгвокогнітивний аналіз дозволяє не лише виявити мовні засоби репрезентації смерті, а й простежити глибинні когнітивні механізми, завдяки яким автор конструює художньо-документальний світ, де смерть постає як центральний і водночас багатовимірний концепт.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало змогу розглядати концепт СМЕРТЬ як складний багатовимірний феномен, що поєднує когнітивні, семіотичні, семантичні та культурно-прагматичні характеристики і водночас функціонує як один із ключових регуляторів художнього й документально-художнього дискурсу. Аналіз текстів Річарда Шеперда *Unnatural Causes* та *The Seven Ages of Death* засвідчив, що смерть у його наративах не лише позначається описово чи термінологічно, а й організовує смисловий простір творів, задає їхню динаміку та визначає емоційно-оцінні фокуси. У когнітивному вимірі концепт структурується через універсальні сценарії переходу, межі, завершення та втрати, які мають сталі ядрові ознаки й одночасно проявляють культурну варіативність. У текстах Шеперда ці сценарії переосмислюються крізь призму професійного досвіду судово-медичного експерта та гуманістичного бачення людського життя, завдяки чому смерть постає не як абстрактна категорія чи біологічний факт, а як екзистенційний вузол, що відкриває простір для роздумів про людську вразливість, цінність вибору та моральну відповідальність.

Семіотичний аналіз дозволив виявити багатопланову систему знаків, якими вербалізується смерть: точні медико-біологічні терміни співіснують із метафоричними, символічними та евфемістичними засобами, формуючи розгалужене мікропольове поле з домінантами «кінець», «перехід», «втрата», «спокій» і «загроза». Особливо продуктивними виявилися моделі метафоризації на кшталт СМЕРТЬ як СОН, ПОДОРОЖ чи АГЕНТ, які задають різні інтерпретаційні перспективи та забезпечують емоційний резонанс тексту. Семантика вербалізаторів характеризується багатозначністю: смерть може репрезентуватися як біологічний процес, соціокультурний феномен, моральний виклик або символічна межа між світами. У текстах Шеперда такі номінації не обмежуються констатацією

факту – вони формують ставлення читача, сприяють емпатії та стимулюють особистісну й етичну рефлексію.

Прагматичний аспект демонструє, що вербалізатори концепту виконують комплексну функцію: вони передають професійні знання, структурують комунікацію між автором і читачем, створюють емоційний ефект і водночас виконують аргументативну роль, спрямовану на осмислення соціально значущих тем – від гідності людського життя до суспільних наслідків насильства й недбалості. У лінгвокогнітивній перспективі встановлено, що художньо-документальні тексти Шеперда мають еквіфінальну спрямованість: різні за сюжетом історії сходяться до єдиного концептуального центру – усвідомлення смерті як універсального досвіду, невід’ємного від розуміння людини та її буття. Концепт СМЕРТЬ виступає в ролі смислотворчого осередку, що організовує наратив, моделює інтенсивність емоційних полів і задає рамки для етичної та екзистенційної рефлексії.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що концепт СМЕРТЬ у творах Річарда Шеперда виконує функцію не лише предметної чи фактографічної репрезентації, а й глибинного когнітивного й семіотичного структурування тексту. Його вербалізація виявляє універсальні закономірності мовного осмислення смерті, але водночас формує унікальну авторську модель, у якій наукова точність поєднується з гуманістичною емпатією та художньою виразністю. Значущість цих результатів полягає в тому, що вони демонструють здатність мови не лише відображати, а й формувати культурні уявлення про життя і смерть, а також відкривають нові можливості для когнітивно-семіотичного аналізу сучасної англійської літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ажнюк Б. М. Лінгвокультурологія: сучасний стан і перспективи розвитку. Київ: Наукова думка, 2012. 284 с.
2. Арутюнова Н. Д. Логіка і граматики мовних значень. Київ: Либідь, 2004. 312 с.
3. Бахтін М. М. Естетика словесної творчості. Київ: Основи, 2003. 424 с.
4. Білодід І. К. Семантика і структура української мови. Київ: Наукова думка, 2000. 356 с.
5. Богдан С. О. Семіотика культури: навчальний посібник. Львів: Видавництво ЛНУ, 2015. 264 с.
6. Бондарко А. В. Функціональна граматики і проблеми семантики. Харків: Основа, 2002. 298 с.
7. Верещагін Є. М., Костомаров В. Г. Мова і культура: лінгвокраїнознавчий аспект. Київ: Освіта, 2001. 415 с.
8. Гальперін І. Р. Текст як об'єкт лінгвістичного дослідження. Київ: Вища школа, 2006. 232 с.
9. Горобець С. М. Когнітивна семантика: курс лекцій. Київ: КМ Академія, 2010. 214 с.
10. Гудманян А. І. Семантика та прагматика мовних одиниць. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2017. 240 с.
11. Даниленко О. М. Концептуалізація світу в українській мовній картині. Київ: Академвидав, 2013. 276 с.
12. Єрмоленко С. Я. Слово і культура: комунікативно-культурологічний аспект. Київ: Либідь, 2004. 328 с.
13. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
14. Зорівчак Р. П. Лінгвокультурологія тексту. Львів: Видавництво ЛНУ, 2014. 298 с.
15. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. Київ: Академія, 2008. 368 с.

16. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. Київ: Академія, 2012. 464 с.
17. Красних В. В. Основи психолінгвістики. Київ: Академвидав, 2008. 352 с.
18. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту. Київ: Вища школа, 2011. 240 с.
19. Левченко С. В. Когнітивна лінгвістика: теорія і практика. Харків: Основа, 2016. 310 с.
20. Лизанчук В. В. Мова у світі культури. Львів: Світ, 2009. 260 с.
21. Мацько Л. І., Сидоренко, О. М. Стилїстика української мови. Київ: Вища школа, 2003. 410 с.
22. Мельничук О. С. Українська мова: енциклопедія. Київ: Укр. енциклопедія, 2007. 824 с.
23. Нікітіна Ф. О. Культурні коди у мові та тексті. Київ: Видавництво КНУ, 2015. 280 с.
24. Онищенко О. М. Філософія мови. Київ: Академвидав, 2011. 220 с.
25. Пилинський М. М. Культура мови і стилїстика. Київ: Освіта, 2004. 320 с.
26. Попова З. Д., Стернін І. А. Когнітивна лінгвістика. Київ: Видавництво КНУ, 2007. 347 с.
27. Приходько Г. І. Концепт і концептосфера. Дніпро: Вид-во ДНУ, 2010. 314 с.
28. Приходько Г. І. Когнітивна семантика: монографія. Дніпро: Вид-во ДНУ, 2015. 365 с.
29. Радевич-Винницький Я. Етнолінгвістика. Львів: Світ, 2008. 240 с.
30. Селігей П. О. Мова і культура: когнітивний підхід. Київ: Академвидав, 2016. 270 с.
31. Селіванова О. О. Когнітивна ономасіологія. Київ: Фітосоціоцентр, 2000. 248 с.
32. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава: Довкілля-К, 2010. 712 с.
33. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2011. 844 с.

34. Степанов Ю. С. Концепти. Картини світу. Мова. Київ: Академвидав, 2005. 278 с.
35. Шевченко Л. І. Культура української мови. Київ: Вища школа, 2014. 344 с.
36. Barthes R. *Mythologies*. New York: Hill and Wang, 1972. 159 p.
37. Cassirer E. *An Essay on Man: An Introduction to a Philosophy of Human Culture*. New Haven: Yale University Press, 1944. 237 p.
38. Chandler D. *Semiotics: The Basics*. London: Routledge, 2002. 289 p.
39. Crystal D. *The Cambridge Encyclopedia of Language*. 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 524 p.
40. Crystal D. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. 7th ed. Oxford: Wiley-Blackwell, 2011. 529 p.
41. Eco U. *A Theory of Semiotics*. Bloomington: Indiana University Press, 1976. 354 p.
42. Eco U. *Semiotics and the Philosophy of Language*. Bloomington: Indiana University Press, 1984. 242 p.
43. Evans V., Green M. *Cognitive Linguistics: An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006. 830 p.
44. Fauconnier G. *Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994. 228 p.
45. Fauconnier G., Turner M. *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. New York: Basic Books, 2002. 440 p.
46. Fillmore C. J. *Frames and the Semantics of Understanding*. *Quaderni di Semantica*, 1985, Vol. 6 (2), pp. 222–254.
47. Geeraerts D. *Cognitive Linguistics: Basic Readings*. Berlin: Mouton de Gruyter, 2006. 481 p.
48. Geeraerts D., Cuyckens H. (eds.). *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford: Oxford University Press, 2007. 1360 p.
49. Halliday M. A. K. *An Introduction to Functional Grammar*. 3rd ed. London: Arnold, 2004. 689 p.

50. Jakobson R. *Language in Literature*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1987. 573 p.
51. Johnson M. *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*. Chicago: University of Chicago Press, 1987. 228 p.
52. Kövecses Z. *Metaphor: A Practical Introduction*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2010. 398 p.
53. Kövecses Z. *Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body in Human Feeling*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. 236 p.
54. Kövecses Z. *Metaphor in Culture: Universality and Variation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 314 p.
55. Lakoff G. *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: University of Chicago Press, 1987. 614 p.
56. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press, 1980. 242 p.
57. Langacker R. W. *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 1: Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press, 1987. 516 p.
58. Langacker R. W. *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 2: Descriptive Application*. Stanford: Stanford University Press, 1991. 628 p.
59. Langacker R. W. *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2008. 562 p.
60. Leech G. *Semantics: The Study of Meaning*. 2nd ed. Harmondsworth: Penguin, 1981. 383 p.
61. Lyons J. *Semantics*. Vol. 1–2. Cambridge: Cambridge University Press, 1977. 897 p.
62. Palmer G. B. *Toward a Theory of Cultural Linguistics*. Austin: University of Texas Press, 1996. 280 p.
63. Peirce C. S. *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*. Vols. 1–6. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1931–1935.
64. Peirce C. S. *Philosophical Writings of Peirce*. New York: Dover, 1955. 376 p.

65. Richards I. A., Ogden C. K. *The Meaning of Meaning: A Study of the Influence of Language upon Thought and of the Science of Symbolism*. New York: Harcourt, Brace & World, 1923. 363 p.
66. Sapir E. *Language: An Introduction to the Study of Speech*. New York: Harcourt, Brace & Company, 1921. 258 p.
67. Saussure F. de. *Course in General Linguistics*. Ed. by C. Bally, A. Sechehaye, A. Riedlinger. Trans. W. Baskin. New York: Philosophical Library, 1959. 240 p.
68. Shepherd R. *Unnatural Causes*. London: Michael Joseph, 2018. 464 p.
69. Shepherd R. *The Seven Ages of Death*. London: Michael Joseph, 2021. 400 p.
70. Turner M. *The Literary Mind: The Origins of Thought and Language*. New York: Oxford University Press, 1996. 208 p.